TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

DE GRENZEN VAN EUROPA

2016 | 1

HANDELINGEN

Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap

- *Hét landelijke vaktijdschrift voor praktische theologie en praktische religiewetenschap; verschijnt vier keer per jaar*
- *U blijft op de hoogte van lopend onderwijs en onderzoek op terreinen van geloof, spiritualiteit, zingeving, levensoriëntatie en gemeenschapsvorming*
- ***Handelingen** analyseert relevante thema's, vragen en problemen in werkvelden van kerk, zorg, onderwijs, justitie en bestuur*
- *Op handelingen.com vindt u beeldmeditatie, achtergrondartikelen en literatuurberichten*

Word NU abonnee en profiteer van een aantrekkelijke korting:

- Een jaarabonnement (4 nummers) kost € 47,50. Wordt u **NU** lid, dan ontvangt u het eerste nummer **GRATIS**
- Voor een proefabonnement (2 nummers) betaalt u slechts € 18,00
- Een studentenabonnement kost € 26,00
- U kunt ook een proefabonnement **CADEAU** geven
- Mail naar abonnementen@kok.nl

Genoemde prijzen en aanbiedingen geldig in Nederland t/m 31 december 2016

kok.nl

uitgeverij KOK

handelingen.com

INHOUD

TR

3 Redactioneel

15 Gastcolumn

31 Was getekend

39 Column

50 Beeldmeditatie

52 Met andere ogen

54 Impressies

56 Kunst en cultuur
- *Film*
- *Boeken*
- *TR-tips*

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Judith van Ekris
Bootvluchtelingen en de lokale kerk van Griekenland

ONDERZOEK | Bob Goudzwaard
Tastend op weg naar een nieuw begin 10

16 DEBAT | Bas van Bommel – Bram van de Beek
Grenzeloze naastenliefde?

PORTRET | Richard Bennahmias
Hugenoten, bondgenoten 21

25 ANTITHESE | Jorge E. Castillo Guerra
Van een 'cultuur van afwijzing' naar een 'cultuur van ontmoeting'
Migratie en de sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk

MENSEN IN BEELD | Rebekka Hermán Mostert
Exodus 2.0 32
Hongarije en 'de migranten'

40 INTERVIEW | Arjan Schoemaker
Portret van een Iraans-Koerdische en van een Turkse Koerd in Nederland

PERSPECTIEF | Noortje Blokhuis
De vreemdeling in de Bijbel 44

NIEUW

NZR-Cahiers 2 | *Uitzending nu – Veranderende visies in beleid en praktijk*

Bij dit maartnummer van *TussenRuimte* ontvangt u als abonnee gratis de uitgave *Uitzending nu*, tweede deel in de serie reflectie en toerusting over missionaire en missiologische thema's die de Nederlandse Zendingsraad uitbrengt onder de titel NZR-Cahiers.

Geïnteresseerd in deze verdiepende themareeks? Geef uw naam en adres door aan de Zendingsraad: nzr@zendingsraad.nl – www.zendingsraad.nl

TussenRuimte
missionair • intercultureel • verbindend

jaargang 9 | nummer 1 | maart 2016
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.
TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.
TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2016 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagillustratie:
Vluchtelingenkind, opgevangen in Athene

Redactieraad
Namens de NZR: Foka van de Beek, Arjan Hilbers, Gerrit Noort, Hans de Wit
Namens MissieNederland: Loeki van der Laan, Evert van de Poll, Bernhard Reitsma
Namens Prisma: Aldwin Geluk, Henk Jochemsen

Redactie
Foka van de Beek (hoofdredacteur), Piet Both, Laura Dijkhuizen, Eleonora Hof, Aart Mak, Arjan Schoemaker, Peter-Ben Smit, Karsten van Staveren, Joshi van Veen, Chris Vonck, Wilma Wolswinkel

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Redactieadres
TussenRuimte
Nederlandse Zendingsraad
Hoofdstraat 51
3971 KB Driebergen
T (0343) 745 245
E redactie@tussenruimte.com
W www.tussenruimte.com

Foto's
Judith van Ekris (omslag, 6-9), wikipedia.org (13), rijksmuseum.nl/rijksstudio (22, 24), Arjan Schoemaker (41-43), Hans Oosterom (51), Kors Peilman (62-63), Joshi van Veen (64)

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 – 700 2780 (09.00-12.00)
E abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2016
Een jaarabonnement in Nederland kost € 43,50;
in België € 49,00; elders in Europa € 51,00.
Een studentenabonnement kost € 28,50.
Losse nummers kosten € 11,25 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 16,00.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

De grenzen van Europa

Ooit was ik zelf een immigrant in een Oost-Europees land. Ik kwam er voor studie en werk. In het begin verstond ik de taal niet, ik begreep de wetten niet en moest allerlei onbegrijpelijke documenten verzamelen voor een verblijfsvergunning. Na vijf jaar kwam ik er achter dat ik een bepaalde jaarlijkse belasting, waarvan ik het bestaan niet wist, niet betaald had.
Het maakte dat ik me in zekere zin vogelvrij voelde, ook al had ik een Nederlands paspoort, een ambassade en veel lokale vrienden achter me. Op andere momenten voelde ik me juist gesterkt door mijn kennis van bepaalde (Europese) wetten en stond ik op mijn rechten, tot wanhoop van de lokale ambtenaren. Meestal trok ik aan het kortste eind: als een ambtenaar niet meewerkt, bereik je als buitenlander niet veel.

De woorden van Psalm 146:9a kregen in die jaren veel betekenis voor me: 'De HERE behoedt de vreemdelingen' (NBG 1951). Op mensen kun je vaak niet bouwen, maar God beschermt de vreemdelingen. De Bijbel staat er vol van, en roept ook op tot zorg voor vreemdelingen. Het land waar ik woonde liep intussen leeg: jongeren konden de armoede, het gebrek aan perspectief en de corruptie niet meer aan.

Deze ervaringen bepalen mijn kijk op de 'grenzen van Europa'. Ik kan me voorstellen dat mensen naar een beter land willen, ik weet dat migrant zijn onzekerheid geeft en ik geloof dat God zorgt voor vreemdelingen. Angst voor vreemdelingen heb ik dus niet, wel begrip voor iedereen die op zoek gaat naar een betere plek. Want waarom heb ik het recht in rijkdom en veiligheid te leven en zij niet? Terug in Nederland zie ik echter ook de zorg en de angst bij landgenoten die niet goed weten wat je kunt verwachten van een toestroom van vluchtelingen en soms bang zijn om God, vrijheid en veiligheid kwijt te raken tussen mensen met een ander geloof en een andere cultuur.
Grenzen trekken en grenzen doorbreken. We zien het allebei gebeuren, ook onder christenen, vanuit de overtuiging zo het goede te doen. Deze *TussenRuimte* is daar een afspiegeling van.

— Foka van de Beek, hoofdredacteur van *TussenRuimte*

Bootvluchtelingen en de lokale kerk in Griekenland

Een aantal ochtenden per week ben ik in de haven van Piraeus om vluchtelingen te verwelkomen en soms wordt me gevraagd: '*What island is this?*' Op mijn antwoord dat ze nu in Griekenland zijn, kijken ze me wat verdwaasd aan: '*What place is this?*' Velen hebben nauwelijks idee waar ze heengaan. Ze hopen op een beter leven. Dat is hun doel. 'Zullen we geaccepteerd worden hier?' Ook die vraag wordt gesteld. Ik weet niet zo goed wat ik daarop moet zeggen en daarom zeg ik maar dat ik het niet weet.

Wie Griekenland zegt, zegt bootvluchtelingen. Het nieuws hier en in de rest van Europa wordt al maanden gedomineerd door dit onderwerp. De UNHCR geeft aan dat in 2015 851.319 vluchtelingen de gevaarlijke oversteek naar Griekenland hebben gemaakt. De vluchtelingen landen op een van de Griekse eilanden: Lesbos, Chios, Samos ... Ze worden letterlijk uit het water gehaald door vele Griekse en buitenlandse vrijwilligers op de stranden van de verschillende eilanden. Ze zetten hun reis voort, op weg naar de haven vanwaar de *ferries* hen naar het vasteland van Europa brengen. Ze landen in de haven van Piraeus, waar ze voet zetten op Griekse bodem. Vervolgens reizen ze zo snel als mogelijk is door naar Macedonië. Met bussen, trein en taxi's. Een aantal van hen echter moet een tijdlang in Athene verblijven. Hun geld is op, ze hebben niet de juiste papieren of contacten, of ze weten gewoon niet zo goed hoe ze verder moeten.

Liever op straat

Athene is dezer dagen overspoeld met vreemdelingen. Soms enkele honderden, soms wel duizend op een dag. Zij zwerven naamloos door de stad of verblijven in één van de vluchtelingenkampen. Sommigen verdwijnen in de illegaliteit. Er komen ook vluchtelingen terug, omdat ze de grens niet over mogen. Die worden naar de vluchtelingenkampen gebracht of bivakkeren in het Victoriapark, waar verschillende organisaties en/of kerken hulp bieden. De groepen die over de grens mogen zijn: Syriërs, Afghanen en mensen uit Irak. De anderen, zoals Iraniërs en Pakistanen, komen terug. Een tijd waren er ook veel Marokkaanse migranten. Zij veroorzaakten zoveel problemen dat ze naar een speciaal voor hen opge-

Vluchtelingen verlaten de veerboot in de haven van Piraeus.

zet kamp in Korinthe gebracht worden. De leefomstandigheden in de kampen zijn slecht. Veel mensen willen er niet eens blijven en geven er de voorkeur aan om buiten

> *'Het is geen probleem, het is ook een gelegenheid'*

te kamperen. Meestal zijn het voormalige Olympische stadions, die vaak leegstaan en veel ruimte hebben. De burgerlijke gemeente waar het stadion zich bevindt, is verantwoordelijk voor de opvang en de coördinatie daarvan. De voorzieningen zoals water, elektriciteit en afvalcapaciteit zijn in korte tijd aangepast aan de grote aantallen gebruikers. Er worden tentjes opgezet, matjes en dekens neergelegd en voedsel uitgedeeld.

Dit vraagt veel van de Griekse samenleving, die het zelf ook niet gemakkelijk heeft. Toch is er een enorme gedrevenheid om te helpen. Grote hoeveelheden hulpgoederen en kleding worden naar de diverse opvangplaatsen gebracht. Vrijwilligers uit het hele land komen naar Athene om hun steentje bij te dragen. Mensen zijn dag en nacht in de weer om de vluchtelingen en migranten van het nodige te voorzien.

Gedreven door eigen verleden

Hoe zijn de kerken hierbij betrokken geraakt? Daarover sprak ik met Manos Diamantatos, een gedreven christen uit de gemeente Nea Zoi (Nieuw Leven). Hij is een van de coördinatoren die vanuit de kerken een aantal zaken regelt voor de kampen, zoals de maaltijden. Verschillende kerken koken een of meer keren per week. Dat is

Toen vorige zomer de vluchtelingenstroom groter en groter werd hebben de kerken in Athene meteen hun hulp aangeboden.

een behoorlijke organisatie. Er zijn allerlei instanties die dat doen, dus soms is er te veel eten en soms te weinig.

'Geen koppelverkoop, dat vind ik ethisch niet verantwoord'

Toen half mei de vluchtelingenstroom groter en groter werd, hebben de evangelisch-protestantse kerken meteen hun hulp aangeboden. 'De Grieken zijn begaan met de vluchtelingen', zegt Manos. 'Dat heeft te maken met onze geschiedenis. Zelf zijn we lang geleden ook vluchteling geweest. In de jaren na de Eerste Wereldoorlog leefden er 1,2 miljoen Grieken in Klein-Azië, het huidige Turkije.'

De Grieken werden door de Turken verdreven en vluchtten naar Athene. Daar werden nieuwe wijken voor hen gebouwd, die nu nog de namen dragen van de plaatsen uit het bijbelboek Openbaring: Neo Smyrna, Neo Filadelfia. Velen ook vluchtten naar Syrië. Na de Tweede Wereldoorlog woedde er een burgeroorlog in Griekenland en moesten veel mensen uitwijken naar het buitenland. Hun nageslacht keerde later weer terug. 'Verschillende redenen dus om goed voor vluchtelingen te zijn. We zijn zelf ook vluchteling geweest.'

'De Grieken zijn begaan met de vluchtelingen. We zijn zelf ook vluchteling geweest.'

Manos Diamantatos (55) werkt bij een Grieks telecommunicatiebedrijf en is een van de vijf leden van het interkerkelijke hulpverlenings-comité Alliance Relief (ALLREF) in Athene.

Erkenning

Dit alles was voor de kerken een heel nieuwe situatie. Ze waren niet gewend om samen te werken, aldus Manos. Ieder had en heeft zijn eigen '*ministries*', zoals dat heet, en dat je ook samen dingen kunt ondernemen was nog niet zo in beeld. Daar hebben de vluchtelingen verandering in gebracht.
'Ik wil het geen vluchtelingenprobleem noemen, beter is het om te spreken van vluchtelingensituatie. Het is een realiteit dat ze hier zijn; we kunnen er een geestelijke les uit trekken. Zij laten ons zien hoe bevoorrecht wij zijn. Daarnaast zijn we ook verantwoordelijk. God stuurt ze naar ons toe. Het is geen probleem, het is ook een gelegenheid. Om nader kennis te maken met andere culturen bijvoorbeeld. En om te laten zien wie wij als christenen zijn. Mensen herkennen ons. Er was een Iraanse man die naar ons toe kwam en om een Bijbel vroeg. Mensen met wie we samenwerken zeggen dat wij anders zijn. Dat is ook een zekere erkenning. Wij worden geaccepteerd als hulpverleningspartner door de burgerlijke overheid die verantwoordelijk is voor het management van de kampen. Dat waren we niet gewend.'
De evangelisch-protestantse kerken werden tot voor kort niet erkend door de overheid als kerkgenootschap. 'Onze positie is nog steeds niet gemakkelijk. Maar door alles wat we de laatste tijd hebben bijgedragen aan de zorg voor de vreemdeling, heeft men gezien dat we er niet op uit zijn mensen naar onze kerken te trekken, maar dat we in alle oprechtheid onze medemens willen helpen en dat we betrouwbaar zijn. Dat is een stukje erkenning waar we heel blij mee zijn.'

Moeder en kind, opgevangen in Athene

Hulp of evangelisatie?

'Natuurlijk hebben we er wel discussies over gehad: geven we alleen sociale hulp, of evangeliseren we ook? Men keek naar ons en was bang dat we 'zieltjes wilden winnen'.'
Ook binnen de kerken zijn daarover de meningen verdeeld. De een vindt dat er veel meer geëvangeliseerd moet worden, de ander vindt dat mensen overeind geholpen moeten worden en dan zelf hun keuzes kunnen maken.
Dat is ook de mening van Manos. 'We doen geen koppelverkoop, dat vind ik ethisch niet verantwoord. Wel wil ik graag een extra mijl met hen oplopen en ze de liefde van God laten zien. Er is nu een inloopcentrum op het Victoriaplein, waar we mensen uitnodigen. Daar spreken we wel met hen over God. Ze weten dat wij daar namens de kerken zijn en komen er zelf naartoe.'

Hulpvaardigheid en liefde raken een snaar

Als voorbeeld noemt hij een avond in het Galatsikamp waarop een christelijke band kwam zingen. Dat was al bijzonder. Er waren ook enkele buitenlandse gasten die wilden afspreken om op een ander moment de 'Jezusfilm' te draaien. Omdat de lijntjes kort zijn, is dat meteen door Manos besproken met de verantwoordelijke leidinggevende vanuit de burgerlijke overheid én de vertegenwoordiger van de kerken. 'We hebben besloten dit niet te doen. In deze setting waar mensen er zelf niet voor kiezen leek het ons geen goede optie. We willen voorzichtig zijn en respect tonen.'

Activiteiten voor vluchtelingen in Athene

Binnen de kerken zijn er ook mensen die het moeilijk vinden om de vreemdelingen te accepteren omdat ze 'anders' zijn. Ze staan niet open voor veranderingen. Maar de meesten zijn positief. Manos ziet het overigens helemaal niet als een probleem dat er verschillende meningen zijn. 'Juist wel goed', vindt hij. 'Daardoor komen we samen tot een consensus over hoe we het aanpakken. Er zijn ook mensen die bidden. Dat is heel belangrijk.'

Kindertekening

Wat vindt Manos van al die buitenlandse vrijwilligers die komen om te helpen? 'Ik ben daar heel blij mee. Het maakt indruk op de mensen hier dat mensen veel achterlaten om hier te komen helpen. De verbondenheid

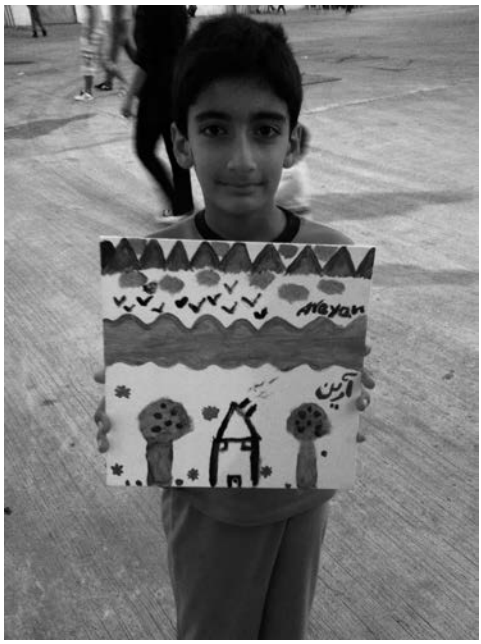

Mooie contacten met de 'vreemdeling in de stad' en ook met de 'eigen mensen'

met andere christenen zegt iets over hoe de hemel zal zijn!'
Ziet hij nog een oplossing voor de vluchtelingen? 'Nee, ik weet niet hoe het afloopt, maar God heeft een plan en alles werkt daaraan mee. Ik wacht op wat Hij gaat doen. Alleen als de Heer terugkomt zal het opgelost zijn.'
Manos vertelt dat er soms goede contacten ontstaan met de andere hulpverleners. Een aantal van hen kijkt op van de houding van de evangelisch-protestantse christenen. Ze kennen hen helemaal niet en hun hulpvaardigheid en liefde voor de mens in nood raken een snaar. Zo snijdt het mes aan twee kanten. Niet alleen ontstaan er mooie contacten met de 'vreemdeling in de stad', maar ook met de 'eigen mensen'. 'Ze vragen me dan waarom ik dit allemaal doe. Zo kan ik ze vertellen dat het God is die mensen helpen wil.'
Soms komen kinderen naar hem toe met een tekening. Dat maakt hem blij. Kleine dingen, die belangrijk zijn om het werk vol te houden.

— Judith van Ekris-Bok is sinds september 2015 werkzaam voor Operatie Mobilisatie in Athene. Daarvoor was zij als onderwijzeres werkzaam in Nederland. In Athene is zij betrokken bij de hulp aan vluchtelingen vanuit de lokale kerk. Ook is ze actief in de opstart van een *fellowship* van Iraanse vluchtelingen. www.judithgoesgreece.nl

Tastend op weg naar een nieuw begin

Europa lijkt plotseling te zijn overvallen door een grote instroom van vluchtelingen uit het Midden-Oosten en uit Afrika. Maar die indruk klopt maar ten dele. Al heel wat jaren proberen wanhopige mensen in gammele bootjes vanuit Afrika de Middellandse Zee over te steken. Ook het conflict in Syrië was jaren geleden al te gruwelijk voor woorden. Emigreren is dan voor velen het enige wat rest. Het moet wel een laatste redmiddel zijn om met je gezin je land, je huis en je haard te verlaten omwille van een hoogst onzekere toekomst.

Schuld

Vluchtelingen zijn meestal opgejaagde mensen, die beseffen dat ze er hun leven bij inschieten of totaal aan de bedelstaf raken als ze blijven.

Ik stel dit voorop om te onderstrepen dat mensen individueel vaak geen zogenaamde gelukzoekers zijn en omdat de omvangrijke vluchtelingenstromen nooit een neutrale achtergrond hebben. Het gaat om de schuld van mensen daar, maar ook van mensen hier – van onze eigen regeringen en van onszelf. Ik wijs op de manier waarop zwakke landen in het Midden-Oosten jarenlang tot een prooi zijn gemaakt van vooral westerse economische belangen.

Het gaat ook om Afrika. Hebben wij als Europese landen ooit echt de vruchten van onze welvaart gedeeld met Afrika? Hebben wij de bronnen van onze welvaart, de technische kennis en de toegang tot voldoende kapitaal, goed onderwijs en toegankelijke gezondheidszorg, ooit echt gedeeld met Afrika? Is hun de toegang gegund tot de Europese markten?

Het tegendeel lijkt eerder waar. Steeds doemden voor die landen beperkingen op. Onze geldelijke steun is vaak marginaal geweest. Afrika had een goeddeels welvarend continent kunnen zijn. Maar de landen van dat continent zijn aanhoudend voor ónze belangen gebruikt en ook afgescheept als het om onze vitale belangen ging. De grote vluchtelingenstromen hebben oorzaken die verder teruggaan. Ze zijn mede tekenen van onze eigen schuld en, moreel gesproken, diepe tekortkomingen.

Bij de oplossingen die Europa nu krampachtig zoekt voor de vluchtelingenstromen klinkt dat besef echter niet of nauwelijks door. Toch is het van levensbelang, zowel voor die vluchtelingen als voor onszelf, om dat besef van gedeelde schuld een plaats te gunnen. Wanneer dat gebeurt, kunnen oude

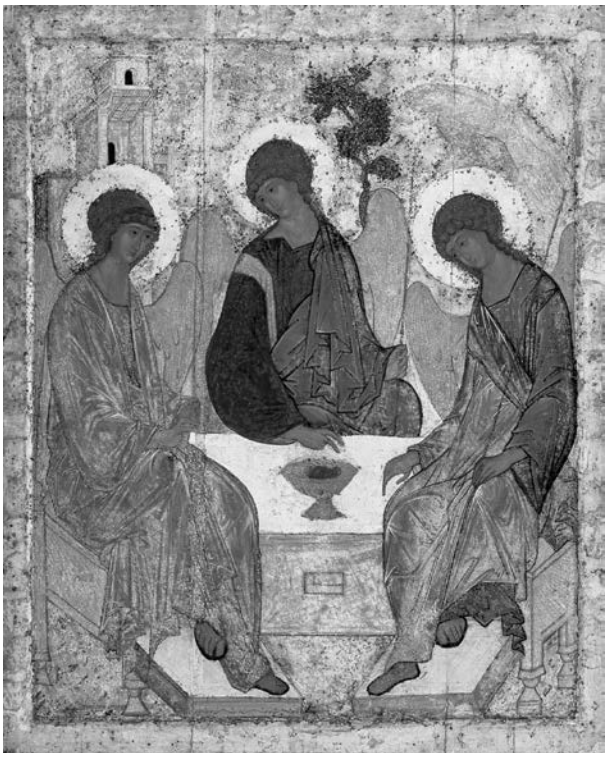

Icoon 'De Heilige Drievuldigheid' of 'De gastvrijheid van Abraham', Andrej Roebljov (ca. 1360/70 - ca. 1430)

begrippen als barmhartigheid en gerechtigheid wegen wijzen die echte vrede en welvaart mogelijk maken.

Barmhartigheid

Eerst het woord barmhartigheid. De wellicht meest bekende Russische icoon is die van Andrej Roebljov, waarin drie engelen de tent van Abraham bezoeken en door hem als vermoeide vreemdelingen gastvrij worden ontvangen. Er is een stilzwijgende communicatie tussen die drie engelen gaande, waardoor de orthodoxe christenen in Rusland al vroeg hierin een heenwijzing zagen naar de presentie van de drie-enige God in ons eigen leven.

Maar dat niet alleen. Deze icoon is ook een toonbeeld van de liefde en de barmhartigheid die ons juist jegens vreemdelingen betaamt. Vrijwel geen andere gesteldheid, zo leren we uit deze icoon, staat zo dicht bij de essentie van het geloof in de Vader, de Zoon en de Geest, als de zorg voor de vreemdeling. Begon ook Jezus niet met Maria en Jozef zijn aardse bestaan als vluchteling, op weg naar het verre Egypte? Ook in het eerste testament horen we de oproep: vergeet toch nooit dat jullie vreemdelingen in het land Egypte zijn geweest; dat jullie toen afhankelijk waren van de hulp en liefde van degenen die niet tot je eigen volk behoorden.

Prikkeldraad

Dat besef hoort nu ook bij het vreemdelingenbeleid voorop te staan, en moet de Nederlandse kerkleden en de kerkbesturen in het hart zijn geschreven.

Besef van gedeelde schuld een plaats gunnen

Ik moet hier ook aan Hongarije denken. Het heeft zijn grenzen met prikkeldraad voor de komst van vreemdelingen afgesloten. Nederlandse en Hongaarse kerken hebben eeuwenoude banden. In het oude gebouw van de Universiteit van Debreczen, de grootste stad van-Oost Hongarije, hangt het meer dan levensgrote schilderij van de admiraal en vlootvoogd Michiel de Ruyter, die op het dek van zijn schip de dank in ontvangst neemt van de voor hem knielende zesentwintig Hongaarse predikanten, die hij zojuist van de Spaanse galeien heeft gered.
Zou het niet goed zijn, als een kleine kerkelijke Nederlandse delegatie de kerken van Hongarije bezoekt? Wie weet kan er gezamenlijk een bezoek worden gebracht aan de Hongaarse overheid. Want vluchtelingen de doortocht weigeren vergt op z'n minst een nadere uitleg.
Waarbij wij overigens niet zonder schaamte mogen vergeten, dat ook Nederland vlak voor de Tweede Wereldoorlog zijn grenzen sloot voor de Joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland. Zo'n kerkelijk initiatief zou ook weer een steun in de rug betekenen voor de kerkelijke gemeenten in Nederland die worstelen met het opkomend burgerlijk verzet tegen de vluchtelingen.

Gerechtigheid

Daarnaast zal zeker ook de van God gegeven norm van gerechtigheid onze houding en ons beleid moeten bepalen. Enkele jaren voor zijn overlijden vertelde dr. Beyers Naudé mij, dat hij bezig was met een onderzoek van de rechtspositie van vreemdelingen in het Oude Testament. Want zijn overtuiging was groeiende dat onder het apartheidsregime die rechtspositie sterker was dan die van de zwarte bevolking in Zuid-Afrika. En zo toog hij het land in, sprekend over de Johannes-tekst 'Ik ben gekomen, opdat zij leven hebben en overvloed'.
De tijd lijkt gekomen om die stelregel op de Europese vluchtelingen toe te passen. Hun rechtspositie is aanmerkelijk zwakker dan die van de Europese burgers. Zouden Europese burgers zich daarom niet moeten opmaken voor de totstandkoming van een Europees Charter voor de rechten van vluchtelingen (ECRR)? Met s.v.p. een speciale paragraaf voor de rechten van zwangere vrouwen en kleine kinderen – en met helder geformuleerde beschermende regels die inhumane voorstellen zoals 'hen buiten laten slapen' voluit in strijd met de wet verklaren?

Een mens is geen object

Mensen, of ze nu aanklager of slachtoffer zijn, zijn nooit alleen object. Ze zijn subject, ze hebben het recht op hun eigen verhaal. Op dit moment horen we van vluchtelingen alleen nog fragmenten van hun verhalen over alles wat ze meemaakten. Later moeten we van hen zelf hun visie op hun mogelijk

'Baai van Napels', 1676, Michiel de Ruyter en enkele van de van de Spaanse galeien bevrijde Hongaarse predikanten op een negentiende-eeuwse gravure

toekomst horen. Zij mogen en moeten het zeggen.
Gerechtigheid betekent dat wij mensen als subjecten tegemoet treden en hen een plaats gunnen in ons midden. Een vergrijzende bevolking als de onze kan er ook nog

'Ik ben gekomen, opdat zij leven hebben en overvloed'

eens wel bij varen. Jonge vluchtelingen horen goed onderwijs te krijgen, met begrip voor hun aanpassingsproblemen. Oudere vluchtelingen mogen tot geen prijs veroordeeld worden tot een leven van nietsdoen. Goed geregelde zorg voor elkaar is wel het minste dat gedaan kan worden. Diaconieën die al eeuwenlang hebben bewezen hiermee ervaring te hebben, kunnen in de maatschappij hierin het voortouw nemen.

Verzoening

Gerechtigheid vergt ook moed om naar de oorsprong van problemen te gaan, ook waar die oorsprong met schuld en tekortkomingen van onszelf is gemengd. Ik werd enkele jaren geleden door de Wereldraad van Kerken gevraagd om deel te nemen aan een assemblee van kerken in het Midden-Oosten. Het ging om de vraag hoe kerken konden

bijdragen aan verzoening. Het eerste dat ik kreeg te horen was dat ik mij als Europeaan diende te schamen voor het geweld dat de middeleeuwse kruisridders in het Midden-Oosten hadden aangericht. Dat geweld dat ook nog eens voor een deel gericht was tegen de oudste christelijke kerken ter wereld. Ik heb deemoedig het hoofd gebogen. Intussen verbaasde ik me erover hoe diep die eeuwenoude wrok kennelijk zat.

Plaatsen van hoop

Kunnen we geweld wel keren en waar nodig voorkomen? Ik herinner aan het begin van dit artikel. De schuld achter het probleem van de vluchtelingen moet onder ogen worden gezien. Er is iets goed te maken. Niet alle vluchtelingen zullen hier blijven. Velen zullen willen meehelpen aan de wederopbouw van hun land zodra het geweld daar geluwd is. Op die toekomst dienen we voorbereid te zijn.
Ik denk daarbij aan de mogelijkheid van nieuwe *settlements* of vestigingen in streken die in het verleden veel onder onrecht hebben geleden. Daar kan de technische, economische en culturele kennis van terugkerende vluchtelingen van doorslaggevende betekenis zijn. Nederlandse hulporganisaties zoals Cordaid en ICCO hebben een jarenlange ervaring met het assisteren bij maatschappelijk opbouwwerk.
Ik denk hier ook aan het benutten van al volop in praktijk gebrachte kennis van de ooit in Italië in oorlogstijd begonnen Focolare-beweging. Die naam betekent letterlijk 'brandend haardvuur'. Deze beweging heeft al op tal van plekken in de wereld een zogenaamde 'Mariapolis' gesticht. Dat zijn coherente woon- en werkplaatsen die een samenbundeling vormen van enigerlei vorm van economische basisactiviteit (agrarisch of industrieel), gecombineerd met kleine onderwijsinstellingen en een medische kliniek.
Goed beschouwd zijn dit nieuwe plaatsen waar coöperatief samengewerkt en gedeeld wordt zonder winstoogmerk. Zou zo op plaatsen waar eerst geweld was, niet een nieuw begin kunnen ontstaan? In het begin zullen die plaatsen veel steun nodig hebben, maar na enkele jaren zullen ze al in staat zijn op eigen benen te staan. Een mogelijk begin zouden enkele rondetafelgesprekken kunnen zijn met groepen van jongeren (gezinnen en enkelingen) die zich voor zo'n herstart graag willen inzetten.

Op eigen kracht en met eigen inbreng een toekomst tegemoet

Als het lukt, zou het een koninklijke weg worden waarin moderne hulp en ondersteuning worden geboden aan samenwerkingsvormen van Nederlandse hulporganisaties en oecumenische bewegingen zoals Focolare. Zo kunnen vluchtelingen op eigen kracht en met eigen inbreng weer een hoopvolle toekomst tegemoet gaan. Wellicht blijft dit een droom, maar wie weet …

— Prof.dr. Bob Goudzwaard is econoom, bevlogen oud-politicus en emeritus hoogleraar van de Vrije Universiteit van Amsterdam.

Bidden op de fiets

Donderdagmiddag 15 oktober gaat de telefoon. De burgemeester aan de lijn: 'Maandag komen tweehonderd vluchtelingen voor crisisnoodopvang in de sporthal. Zouden de kerken zo'n honderd vrijwilligers kunnen regelen?' Direct is het tijd voor actie. In één etmaal melden zich zo'n honderdvijftig vrijwilligers. En dat in de herfstvakantieweek!
In de week die volgt wordt door vrijwilligers Nederlandse les gegeven, waar enthousiast gebruik van wordt gemaakt. Een kapper richt een 'kap- en beautysalon' in. Iedere dag is er sport en spel voor diverse leeftijden, er zijn ook wedstrijden met lokale clubs. Een kledingbeurs in de rooms-katholieke kerk, waar tegelijkertijd de Mariakapel open is om te bidden en een kaarsje te branden, museumbezoek, moskeebezoek.
Predikanten en pastores komen naar de sporthal om naar mensen te luisteren en een kleine viering te houden. Ook de burgemeester is betrokken. Er wordt uitstekend samengewerkt tussen de kerken, de plaatselijke welzijnsorganisatie en de burgerlijke gemeente. Dit alles haalt de pers niet. Maar ver weg van de tv-camera's verbinden mensen zich juist.

Halverwege de week fiets ik 's avonds naar huis. Met een hoofd vol verhalen. Van meiden die uit Eritrea en Ethiopië zijn gevlucht: 23, 20, 18 jaar jong. Alleen de reis gewaagd door de woestijn, door Libië, over de zee, dwars door Europa, met de stroom mee. De gevaren getrotseerd van verkrachting, uitputting en verdrinkingsdood. Protestants, orthodox en katholiek. Elkaar gevonden in Nederland, steun zoekend bij elkaar en bij hun God: 'We have a mighty God.' Maar nauwelijks contact met thuis: hoe zou het daar zijn?
Van een Eritrese moeder die twee jonge kinderen heeft achtergelaten bij familie, in de hoop ze later naar Nederland te kunnen laten komen, zodat ze kunnen leven in vrijheid. Wat mist ze hen verschrikkelijk en wat maakt ze zich zorgen. Van Syriërs uit Aleppo en Damascus. Delen van gezinnen hier en delen thuis, omdat niet voor ieders overtocht genoeg geld was. Van een man met peuterdochtertje die onderweg zijn vrouw is kwijtgeraakt: waar is ze, leeft ze nog?. Van een man in spanning omdat die avond zijn gezin de overtocht zal wagen van Turkije naar Griekenland: zullen ze het halen?

Kun je bidden op de fiets? Ik denk aan de psalm voor de komende zondag, Psalm 130: 'Uit diepten van ellende roep ik tot U, o Heer.'

— Dorette van Houten is predikant van de Vrije Evangelische Gemeente te Franeker.

Grenzeloze naastenliefde?

Twee meningen over de opvang en bejegening van al die vluchtelingen in Europa. Bas van Bommel vraagt zich af of naastenliefde het oprekken van regels en wetten wel rechtvaardigt. Bram van de Beek stelt dat Christus' kerk één is en naastenliefde niets te vrezen heeft. Van de Beek en Van Bommel reageren vervolgens op elkaars bijdrage.

Persoonlijke opdracht niet verwarren met politiek dogma

Het lijkt een toenemende trend in christelijk Nederland om in bijbelse waarden een aanmoediging te zien tot het overtreden van wetten en regels.

De kraak van de zogeheten Vluchtkerk in 2012 – een misdrijf waar tot twee jaar celstraf op staat – werd breed bejubeld en zelfs gefaciliteerd door leden van de protestantse kerken. Een jaar later spande de Protestantse Kerk in Nederland een proces aan tegen de Nederlandse staat om deze te dwingen onvoorwaardelijke opvang te bieden aan uitgeprocedeerde asielzoekers: mensen over wie de Nederlandse overheid via de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) en vaak ook rechters hebben geoordeeld dat ze terug kunnen en moeten naar hun land van herkomst. Ook in de huidige migrantencrisis brengen christenen hun geloof steeds vaker tegen de rechtstaat in stelling. In het asielbeleid, zo stelde de fractievoorzitter van de ChristenUnie Leerdam onlangs in *Elsevier*, gaat het niet om 'regels en wetten', maar om 'liefde voor mensen'.

Valse tegenstelling

Dit is echter een valse en riskante tegenstelling. Zeker lijkt een bepaalde onverschilligheid ten aanzien van de gevestigde orde besloten te liggen in het christendom zelf. Vroeg Jezus zijn discipelen niet huis en haard te verlaten om zich geheel te wijden aan het koninkrijk van God? Getuigen we niet bij uitstek van Christus' liefde wanneer we ons inzetten voor mensen die het meest buiten de samenleving staan, zelfs, of júist tegen politieke risico's in?
Zonder twijfel zijn we geroepen om naastenliefde te betonen – ook aan asielzoekers, uitgeprocedeerd of niet. En toch is er een belangrijk verschil tussen persoonlijke caritas en politiek asielactivisme. Anders dan bijvoorbeeld de vroege christenen, die zich geheel van de politiek afzijdig hielden, zet de

kerk momenteel bewust in op het omzeilen of frustreren van democratisch verworven beleid. Dat is geen politieke onverschilligheid met het oog op Gods Koninkrijk, maar het concreet najagen van een politieke agenda. Dat kan, maar dan moet de kerk ook eerlijk en helder nadenken over de gevolgen van het beleid dat ze voorstaat. En die kunnen ernstig zijn.
Zoals onlangs betoogd door de Tilburgse hoogleraar Harry Verbon, dreigt door de onophoudelijke verwelkoming van asielzoekers in ons land een permanent werkloze onderklasse te ontstaan, daar banen voor laag opgeleiden – circa negentig procent van alle migranten – steeds schaarser worden. Ook drukt het huidige asielbeleid zwaar op onze financiële draagkracht. Bovenal leidt massa-immigratie tot een groeiend gevoel van onveiligheid en vervreemding onder de bevolking, en versterkt zij het momenteel al aanzienlijke risico van religieuze en interculturele conflicten.

Morele zelfgenoegzaamheid

Juist om deze problemen het hoofd te bieden bestaan er wetten en regels, die onderscheid maken tussen tijdelijke hulpverlening en blijvend asiel, tussen vluchtelingen en arbeidsmigranten, tussen succesvolle en onsuccesvolle asielprocedures. Dergelijke regels zijn van levensbelang om de politieke stabiliteit te waarborgen en bij alle zorg voor migranten de zorg voor de eigen naasten niet te vergeten.
Het is een slechte zaak dat de Protestantse Kerk en de ChristenUnie oproepen om deze regels te negeren of op te rekken in

Bas van Bommel

naam van de christelijke barmhartigheid. De naastenliefde wordt zo een vrijbrief om zich niet meer voor de gevolgen van grootschalige immigratie te hoeven interesseren. Terwijl die gevolgen wel door de hele gemeenschap worden gedragen. Wie uit christelijk idealisme de samenleving aldus structureel dupeert, getuigt niet van naastenliefde, maar van een morele zelfgenoegzaamheid die eerder verwant is aan de hoofdzonde.
Het is van cruciaal belang om een christelijke grondhouding te onderscheiden van bestuurlijke verantwoordelijkheid. Wie persoonlijke offers brengt om asielzoekers te helpen geeft blijk van bewonderenswaardige barmhartigheid. Maar wordt barmhartigheid van persoonlijke opdracht tot politiek dogma, dan verandert

zij fundamenteel van karakter.
De migrantencrisis is te complex om tot een simpele oppositie van 'liefdevol' en 'harteloos' te reduceren. Waarlijk christelijk is om zoals Jezus opdroeg 'aan de keizer te geven wat des keizers en aan God wat van God is'. Dat doen we door morele idealen te verwezenlijken in een persoonlijke levensweg van liefde en mededogen, maar door de politiek in haar volle complexiteit aan de overheid over te laten. Dat is fair jegens asielzoekers én jegens de eigen naasten.

— Bas van Bommel is universitair docent literatuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

Lastige christenen – lastige mensen

Van Bommel heeft gelijk met zijn basisstellingen dat christenen de overheid moeten gehoorzamen en dat de vroege christenheid zich afzijdig hield van de politiek. Beide moet men wel nuanceren. Zij hielden zich afzijdig van de actieve politiek, want de overheid oefent geweld uit en in God is geen geweld. Ze deden echter wel hun mond open door de politiek te veroordelen, de keizer af te schilderen als een beest en tegelijk een beroep te doen op recht dat hun werd onthouden.
Ook de gehoorzaamheid kende haar grenzen. Men weigerde zich aan de overheid te onderwerpen als dat tegen het leven met God inging: men weigerde voor de keizer te offeren en men ontfermde zich over de verstotenen. Toen de keizer christenen liet vervolgen en verbood hen te helpen, nam Cyprianus talloze vluchtelingen uit de omgeving op in zijn landgoed, wat hij zelf met de marteldood moest bekopen. Zorg voor de vluchtelingen ging boven het verbod van de keizer.
Het probleem is dat we met mensen te doen hebben: overheidsambtenaren met beperkte kennis van de achtergronden van vluchtelingen, goed bedoelende christenen die zich om de tuin laten leiden door een zielig verhaal. Ook onder vluchtelingen zijn boeven en cultuur is niet iets wat je bij de grens achterlaat. Dat los je niet op met regels en wetten, net zo min als je vluchtelingen tegenhoudt met gesloten grenzen. Ze komen – en we zullen een weg moeten vinden om samen te leven, een andere samenleving dus dan de huidige.
— *Bram van de Beek*

‘Zij kenn’ eerlang geen grenzen meer’

De kerk heeft nooit iets met grenzen gehad. Het heeft daarom geen zin om de grenzen van een christelijk Europa te bewaken tegen al die vreemdelingen die binnenkomen.

Christus bindt mensen aan zichzelf en aan elkaar over de hele wereld en voor christenen is dat belangrijker dan alle andere bindingen. Er zijn geen christelijke naties en er is geen christelijke cultuur. Er is alleen een gemeenschap van gelovigen die verspreid is onder alle volken en gestalte krijgt in alle culturen. ‘Elk vreemd land is hun vaderland en elk land is hun vreemd’, schrijft een onbekende auteur rond het jaar 200. Zo was het toen en zo is het nu.

Muren tegen moslims?

De gedachte aan een christelijk Europa roept vanuit het geloof meteen een hele reeks vragen op. Is er dan een onchristelijk Midden-Oosten? En een onchristelijk Afrika? Zijn dat gebieden waar Christus niet thuis is? Christenen zijn in veel gebieden in de minderheid, maar verkeren ze niet altijd als vreemdelingen op aarde? En dan meteen de volgende vraag: zijn christenen dan in de meerderheid in Europa? Zijn de meeste Europeanen geen atheïsten, agnosten of ongeïnteresseerden? Er is een minderheid Europeanen christen, een nog kleinere minderheid in het Midden-Oosten en een wat grotere minderheid in sommige Afrikaanse landen. We zijn één in Christus. Daarom gaat het gezang (Gezang 103 uit de *Hervormde Bundel* van 1938; de titel van deze bijdrage is een citaat uit het eerste couplet – *red.*) verder met de hoop dat elke muur zal vallen. Dat is wat anders dan muren bouwen en hekken plaatsen.

Bram van de Beek

Nu kan men zeggen: we bouwen geen muren tegen christenen, maar tegen al die moslims die hier binnenkomen. Laten zij in hun eigen landen blijven. Moeten zij dus maar aan hun lot overgelaten worden? Moeten zij dan maar niet met het christelijk geloof in aanraking komen? Daar staan wíj immers voor in deze redenering? Laat de moslims maar aan hun lot over. Blijkbaar heeft Christus niets met hen. In elk geval hebben christenen niets met hen – behalve angst.

Zijn we wel christen?

Dat brengt mij bij de kernvraag: zijn we wel christen? Onderzoek uzelf of u in het geloof bent. Vindt de Mensenzoon het geloof wel in Europa? Zijn mensen zo in Hem geworteld dat zij anderen met open armen tegemoet treden om hun de liefde van Christus te laten kennen? Dat doe je niet met honderden kilometers scheermesjesdraad. Dat doe je door met ontferming over mensen bewogen te zijn. De angst voor mensen maakt de idee van een christelijk Europa tot een lachertje. En als christenen in Europa geen ander ge-

luid laten horen en geen andere daad stellen dan het populisme van de angst, dan wordt de Naam vanwege hun houding gelasterd. Christenen hoeven geen angst te hebben. Niets kan ons immers scheiden van de liefde van God in Christus. Het is beter dat signaal te geven aan de stromen migranten – zij die op de vlucht zijn voor oorlog én zij die op de vlucht zijn voor armoede – dan de angstpsychose die nu Europa lijkt te overspoelen. De vloed van de angst is heel wat erger dan de stroom vluchtelingen en laten christenen daar niet aan mee doen. Honderd jaar geleden kon men dit gezang nog uit volle borst zingen. Was het geloof toen sterker? Of was het omdat men geloofde dat alle grenzen konden worden overschreden door een kerk die macht had? De kerk van alle eeuwen weet dat zij alle grenzen overschrijdt omdat christenen over de hele wereld als vreemdelingen verblijven en dat zij één zijn als zij het brood, dat verspreid was over alle velden van de wereld, eten als het ene lichaam van Christus. 'Blijf door uw trouw ons zwak geloof beschamen.'

— Bram van de Beek is emeritus hoogleraar theologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch, Zuid-Afrika.

Ware, christelijke nederigheid

Het artikel van Bram van de Beek is een typerend voorbeeld van een zorgelijke tendens onder hedendaagse christenen. Stelselmatig verwart Van de Beek een christelijke levenshouding met politieke verantwoordelijkheid. Zeker: in Christus' mystiek lichaam ontstijgt de Kerk alle aardse grenzen. Maar juist daarom biedt ons geloof ook geen politieke receptuur.

De massale toestroom van migranten treft onze samenleving met zeer reële problemen: van segregatie tot onveiligheid, van werkloosheid tot terreurdreiging. Het is onze morele plicht deze problemen uiterst serieus te nemen, omdat zij worden gedragen door de samenleving als geheel. Natuurlijk is het een goede zaak als we ons inzetten voor een goede opvang van vluchtelingen in de regio, en hulp bieden aan die nieuwkomers in ons eigen land die onze steun het meeste nodig hebben. Nog belangrijker is echter te beseffen dat we slechts mensen zijn en onmogelijk alle wereldproblemen kunnen oplossen. Dat is de ware, christelijke nederigheid.

Van de Beek denkt echter dat hij in Christus' naam onze samenleving mag opzadelen met ernstige problemen, waarvan de gevolgen nog generaties voelbaar kunnen blijven. Bezorgde medemensen praat hij een 'angstpsychose' aan. Wie zijn landgenoten bejegent met zoveel onverschilligheid en dedain, moet zijn concept van naastenliefde nog eens goed doordenken.

— Bas van Bommel

Hugenoten, bondgenoten

De naam 'hugenoten' roept direct het beeld op van vervolgde protestantse Franse voorouders. Maar er is meer. De benaming refereert, getuige de geschiedenis, ook aan een rijke erfenis van normen en waarden als trouw, standvastigheid en solidariteit.

Over de oorsprong van het woord 'hugenoten' verschillen de meningen. Hoewel twijfelachtig is de etymologie die het vaakst aangehaald wordt die van het Duitse woord '*Eidgenossen*', dat letterlijk 'bondgenoot' betekent. Aanhangers die zich onder ede verenigen voor een zaak om deze te verdedigen en om zichzelf te verdedigen.
Met deze naam worden bijvoorbeeld mensen van de eerste kantons van de Zwitserse republiek aangeduid. Daarbij gaat het dus om een van origine federaal organisatiemodel.
In de jaren 1520-1525 worden de voorstanders van een constitutionele onafhankelijke republiek in Genève kleinerend aangeduid met 'de hugenoten', zonder enige referentie aan het Duitse begrip. Maar wanneer de Franse protestanten de term als geuzennaam gaan gebruiken, komt wel weer de oorsprong van '*Eidgenossen*' om de hoek kijken. Door zichzelf hugenoten te noemen, verbinden de Franse protestanten zich in feite aan een federaal organisatiemodel, zowel op politiek als religieus gebied.

Tegen de ontkerstening

Al deze mensen verenigden zich niet met het doel om een nieuwe christelijke denominatie te stichten, zij streden voor de hervorming van de Kerk van het Westen volgens de richtlijnen van het evangelie.
Toen Maarten Luther in 1517 zijn vijfennegentig stellingen publiceerde, was hij verbaasd over het succes en de doorwerking ervan. Hierdoor gesterkt constateerden Luther en zijn bondgenoten dat de uitdaging veel verder reikte dan alleen het religieuze kader van het kopen van aflaten voor de overledene. Het ging niet meer alleen over het hervormen van de kerk. Het ging er meer en meer om weerstand te bieden aan de ontkerstening van Europa veroorzaakt werd door de decadentie van de Kerk, waarvan de catastrofale gevolgen niet alleen religieus of spiritueel waren maar ook politiek, economisch en sociaal van aard.
Doordat de keizer en Rome weigerden tegemoet te komen aan de oproep om per direct een concilie samen te roepen, besloten Luther en zijn bondgenoten, prinsen, bisschoppen en vrije steden per direct de nodige religieuze hervormingen door te voeren in die gebieden die onder hun autoriteit vielen.

Vervolgd en verraden

Om in Frankrijk een religieuze hervorming te kunnen doorvoeren, moest men de ko-

Vervolging der protestanten in Frankrijk na de herroeping van het Edict van Nantes, 1685-1686, Romeyn de Hooghe, 1686

ning zien te overtuigen. Zo droeg Johannes Calvijn zonder succes zijn *Institutie* op aan koning Frans de Eerste. In 1559 sloot de opvolger van deze Frans de Eerste, Henri de Tweede, zich aan bij Filips de Tweede van Spanje om het protestantisme uit te roeien in beide landen.
Deze vervolging bracht de eerste stroom Waalse vluchtelingen naar Nederland. Zij staat tevens aan de basis van het verzet en de afscheiding van Spanje onder aanvoering van Willem de Zwijger en van de organisatie naar federaal model van de Zeven Verenigde Nederlanden.
De vervolging zorgde er ook voor dat de Franse protestanten zich langzaam maar zeker verenigden in een politiek-religieuze partij, waarbij zij het Nederlandse model adopteerden.
Politiek en militair gezien plaatsten de

Franse protestanten zich onder de autoriteit van een 'beschermheer', gekozen en gecontroleerd door de 'algemene staten'. Gekozen als 'beschermheer' van de protestanten, voerde Henri van Navarre hen van overwinning naar overwinning. Op het moment dat Van Navarre in 1589 de wettige opvolger werd van de Franse troon, werd de zuidelijke helft van het koninkrijk politiek en religieus gedomineerd door de protestanten. Het leek erop dat de hervormingen van de Kerk zich begonnen te ontwikkelen volgens het calvinistische model.

Edict van Nantes

Maar in de tussentijd had Rome eindelijk een concilie bij elkaar geroepen (1545-1563), dat ook een verregaande hervorming van de Kerk voorstelde. In 1592, voordat hij de troon van Frankrijk besteeg, verried Henri van Navarre de protestantse partij en zwoer hij het protestantisme af. Wel vaardigde hij in 1598 het Edict van Nantes uit, waarin hij de protestanten geld toezegde.
Het Edict van Nantes maakte van de protestanten een staat binnen een staat, in een Frankijk uitgeput door oorlog en met een monarchie waarvan de ware autoriteit twijfelachtig is. De opvolgers van Henri de Vierde echter hanteerden het Edict veel restrictiever. Ze ontnamen de protestanten als eerste hun militaire middelen, zoals forten en garnizoenen. Ze verlaagden de middelen voor de officiële protestantse afvaardiging naar de koning en langzaam maar zeker verminderden ze het aantal toegestane samenkomstplaatsen voor protestanten.

Massale uittocht

Parallel aan deze politiek ontnam het succes van de rooms-katholieke hervormingen, geïnitieerd door het Concilie van Trente, het Franse protestantisme zijn intellectuele en spirituele aantrekkingskracht. Anderzijds behield en ontwikkelde de protestantse minderheid, vaak in naam van de Kroon, uitwisseling op financieel, commercieel, technisch, intellectueel en religieus gebied met voornamelijk Nederland. Veel Franse protestanten beginnen zich dan ook te vestigen in de Verenigde Provincies, waar ze contacten onderhouden met hun geloofsgenoten in hun eigen taal.
Wanneer Lodewijk de Veertiende besluit definitief af te rekenen met de overblijfselen van het protestantisme en het Edict van Nantes herroept in 1685, begint de massale exodus van protestanten naar Nederland. De welgestelden en zij die vanwege hun competenties niet aan hun land verbonden hoeven te blijven emigreren. Zij aan wie het familiebezit, land en huis, is toevertrouwd, blijven vaak achter in Frankrijk, tegen de prijs van een verplichte bekering.

Sterke verbondenheid

De naam 'hugenoot' duidt daarom ook op een solidariteit tussen hen die vertrokken zijn en zij die blijven. Op basis van die solidariteit, die langer dan een eeuw in stand bleef, ontwikkelde zich een uitgebreide briefwisseling en allerlei financiële lijnen tussen de 'woestijn', de 'nieuwe bekeerlingen' en de Nederlands-Waalse donateurs. Het is op basis van dit clandestiene protestantisme en de lijnen die zij onderhield met de verschillende groepen gevluchte

Gevluchte hugenoten komen aan in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Gravure van Romeyn de Hooghe uit 1686

hugenoten, dat het Franse protestantisme zich weer snel kon herstellen toen Napoleon Bonaparte, de eerste consul, de wet van 8 april 1802 publiceerde waarin de protestanten hun rechten terugkregen. Deze herwaardering van het protestantisme ging vergezeld van een door de Franse protestanten zelf geconstrueerd verhaal, waarin de opstandige en omwille van hun geloof vervolgde hugenoten, tot beschermheiligen werden verklaard.

Nu de vervolging van protestanten ten einde gekomen was, noemde men zichzelf niet alleen 'hugenoot' om te kunnen verwijzen naar verre voorouders, maar ook om te refereren aan een rijke erfenis van waarden en normen: standvastigheid in het geloof, sterke moraal, openheid van geest, verzet tegen onderdrukking, gewetensvrijheid, en ook verbondenheid aan het federale model op het gebied van politieke, sociale en religieuze organisatie.

Vertaald uit het Frans: Arjan Schoemaker

— Richard Bennahmias is predikant van de Waalse Kerk in Amsterdam.

Van een 'cultuur van afwijzing' naar een 'cultuur van ontmoeting'

Sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk en migratie

De zoektocht van migranten naar een beter leven is door gebrek aan wettelijke middelen voor regulering van toegang tot andere landen veranderd in een strafbaar feit. Migranten kiezen vervolgens voor een onzekere en clandestiene route, waar mensenhandelaren geld verdienen door te spelen met hun levens. We vinden nu 'dodenroutes' in alle continenten. Ze zijn de arena's waarin zich de lijdensweg van mensen afspeelt. De dood die Lampedusa omringt, een eiland niet zo ver van ons vandaan, en de crisis rondom vluchtelingen uit het Midden-Oosten vestigen de aandacht op menselijke drama's langs deze dodenroutes.

Paus Franciscus bezocht Lampedusa in 2013 en sprak een stevige veroordeling uit over deze situatie. Hij zei:

> 'De welzijnscultuur, waardoor we alleen aan onszelf denken, maakt ons ongevoelig voor de schreeuw om hulp van anderen. Zo leven we in zeepbellen. Ze zijn misschien mooi maar ze stellen niets voor. Ze zijn de illusie van het futiele en het voorbijgaande, een illusie die de onverschilligheid doorgeeft aan anderen. In deze wereld van globalisering hebben we de onverschilligheid geglobaliseerd. We zijn gewend geraakt aan het lijden van de ander, het gaat ons niet aan, het interesseert ons niet, het is niet onze business.'[1]

Kort na zijn bezoek herhaalt de paus deze boodschap op de Werelddag van de Migranten en Vluchtelingen (2014), om de aandacht te vestigen op het lijden en de dood van migranten.[2] Hij reikt daarin nieuwe reflecties aan die ons helpen om de betekenis van de 'globalisering van de onverschilligheid' beter te begrijpen.

Volgens hem is er een 'cultuur van afwijzing', die ontstaat wanneer migranten in een land aankomen en de samenleving met angst reageert omdat ze bang is de eigen identiteit, werkgelegenheid, sociale stabiliteit of veiligheid te verliezen. Deze gevoelens worden vervolgens geuit door een defensieve houding aan te nemen, door onverschilligheid, marginalisering, wan-

trouwen en afwijzing van migranten en vluchtelingen.
Zo nodigt de paus in preek en boodschap theologen uit te reflecteren op de missie van de kerk vanuit het perspectief van de migratie. Sterker nog, in een gedachte die Helder Camâra, Monsignor Romero of Gustavo Gutiérrez niet beter hadden kunnen verwoorden, redeneert de paus dat theologische reflectie op deze situatie van diepgaande onmenselijkheid helpt om te ontdekken wat God in de huidige tijd openbaart.
In deze bijdrage sta ik stil bij het pauselijk appèl om theologisch te reflecteren op de missie van de kerk vanuit het perspectief van migratie. Er zijn verschillende manieren om deze opgave te realiseren en ik analyseerde verschillende documenten om antwoord te krijgen op de volgende vraag: 'Welke inzichten biedt de sociale leer van de Rooms-Katholieke kerk om een cultuur van afwijzing, die leidt tot lijden en dood onder migranten, achter ons te laten?'
Eerst geef ik een inleiding op de sociale en beleidsmatige achtergronden die een rol spelen in de huidige migratie en vervolgens ga ik in op de sociale leer van de kerk.

De opkomst van een 'cultuur van afwijzing'

De Internationale Organisatie voor Migratie definieert *emigratie* als het verlaten van een staat om zich in een andere te settelen en *immigratie* als een verplaatsing van mensen naar een land met als doel om zich te settelen.[3] Deze definities zijn formalistisch en gebaseerd op een statistisch – en dus beperkt – begrip van migratie en grenzen.

Nationalistische benadering

Ten eerste: in een tijdperk van globalisatie en technologische ontwikkelingen voor de communicatie en transport kan migratie niet meer uitsluitend worden gedefinieerd vanuit de grenzen van een land. Hierin schuilt een nationalistische benadering van migratie die een dislocatie impliceert van geografische, culturele, economische of religieuze contexten door de migratie. Als gevolg daarvan nemen politici en burgers alleen waar wat zich binnen de eigen grenzen afspeelt.[4] Dit verklaart, ter illustratie, dat een staat toegang aan immigranten kan verbieden zonder rekening te houden met de dodelijke risico's van hun beleid zolang zich dat buiten de eigen grenzen afspeelt.

Vijandige perceptie

Ten tweede: als term is 'grens' is afgeleid van het Latijn: *'frons, frontis' 'in front'*.[5]
'Grens' stelt twee betekenissen voor: een *fragmentering* van territoriale ruimten en een *vijandige* perceptie van de ander. Degene die niet behoort tot de groep wordt gescheiden en geplaatst achter de grenzen, de scheidingslijnen. Dit beeld van vijandigheid komt voort uit de angst om te worden aangevallen en vervolgens bezittingen te verliezen, zoals de politicoloog Zapata-Barrero beweert.
Volgens hem komt het term *frontis* uit de cultuur van de Romeinen, die militaire fronten oprichtten om de vijanden te bestrijden, te con-fronteren.[6] Deze gedachte is uiterst interessant, omdat in ons tijdperk, met als heersende economische ideologie de markt zonder grenzen, de militarisering van grenzen toeneemt. Volgens Zapata-

Barrero zijn de *veiligheid*, het *welzijn* en het *bewaren van de identiteit* de drie belangrijkste redenen voor de nationale staten om de toegang van buitenlanders tot hun grondgebied te reguleren.
De angst voor verlies van veiligheid, welzijn en identiteit leidt tot een defensieve definitie van de grenzen, waarbij de 'ander' wordt gereduceerd tot een gevaar dat moet worden vermeden. De legitimatie voor een strikte grenscontrole is vaak gebaseerd op het stereotyperen van de ongewenste mensen. Ze zouden een gevaar vormen. Nochtans beperken de effecten van dit beeld zich niet tot de grenzen, want deze zijn diep verbonden met de afwijzing, uitsluiting of discriminatie van migranten binnen een samenleving.[7] We kunnen vaststellen dat verschillende wetenschappers de betekenis van de grenzen onderstrepen om de afwijzende reacties tegen migranten buiten en binnen een land beter te begrijpen.

Bijdragen aan een 'cultuur van ontmoeting'

In de negentiende eeuw komen nieuwe migratiegolven op gang vanuit Europa naar de nieuwe landen in de Verenigde Staten, Uruguay, Chili, Argentinië en Brazilië. Armoede en nieuwe vormen van uitbuiting, veroorzaakt door de industriële revolutie, waren de voornaamste redenen voor emigratie.

Rerum Novarum

In zijn encycliek *Rerum Novarum* (1891) veroordeelt paus Leo XIII de uitbuiting van werknemers en pleit voor de eerbiediging van de menselijke conditie en voor eerlijke lonen.[8] De zorg van Leo XIII wordt goed ontvangen door religieuze congregaties en bisschoppen, die bezig zijn met de situatie van de immigranten en hun pastorale zorg in de nieuwe immigratielanden.[9] Dit document brengt de ontwikkeling van een sociale leer in de Rooms-Katholieke Kerk op gang die, vanuit de Schrift en de kerktraditie, oordeelscriteria en inspiratie aanreikt voor de verantwoordelijkheid en getuigenis van christenen in de samenleving, ethiek, economie of politiek. Deze sociale leer opereert op basis van een appèl om het geloof, de hoop en de liefde waar te maken.
Tegen het einde van de negentiende eeuw neemt de belangstelling voor migratie in de katholieke kerk toe. Er wordt een pastoraat ontwikkeld dat is gericht op het welzijn en de verbetering van de levensomstandigheden van immigranten. In de emigratielanden zelf biedt de kerk pastorale oriëntatie aan migrantenkandidaten aan, waarin ze leren hoe moeilijk een migratie kan zijn.[10] Deze pastorale zorg wordt bekrachtigd door de oprichting van het Pontifical College for Italian Emigration door Pius X, als antwoord op de toename van de Italiaanse emigratie.[11]

Exsul familia nazarethana

Later, in zijn apostolische constitutie *Exsul familia nazarethana: de geestelijke zorg aan migranten* (1952) biedt Pius XII een historisch overzicht van de bijdragen van de katholieke kerk over migratie in verschillende continenten. Dit document betekent een grote vooruitgang in de sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk, vier jaar na de aanvaarding van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* in 1948. In het bij-

zonder sluit het aan op artikel 13 ('Een ieder heeft het recht zich vrijelijk te verplaatsen en te vertoeven binnen de grenzen van elke Staat') en artikel 14 ('Een ieder heeft het recht om in andere landen asiel te zoeken en te genieten tegen vervolging'). In *Exsul familia nazarethana* erkent de Rooms-Katholieke Kerk migratie als een recht. Regeringen worden opgeroepen om een gastvrij beleid te bevorderen en om een vijandige uitleg van grenzen te overwinnen zodat er waardering ontstaat voor de positieve effecten van migratie. Het document adviseert regeringen om een evenwicht te vinden tussen de bevrediging van hun eigen behoeften en de behoeften van de buitenlanders, zodat ze de toegang niet weigeren aan de 'verarmde personen, die elders geboren zijn'(No. 62). *Exsul familia* biedt ook de eerste gestructureerde poging om een theologie te articuleren vanuit het verhaal van de vervolging en vlucht van de familie van Nazareth die lijdt onder de politieke vervolging van Herodes, en de grenzen overschrijdt om een schuilplaats te vinden. Dit document sluit aan bij de volksdevotie van de katholieken die de Heilige Familie van Nazareth als inspiratie zien voor onder andere eenheid en soberheid van christelijke families. Dit document onderstreept dat zij ook model staan voor de mensen die moeten leven als vluchteling. Andere theologische argumentaties in het document *Exsul familia* gaan in op de rol van Jezus als identificatiemodel voor vluchtelingen en op een scheppingstheologie, die ons eraan herinnert dat het doel van de creatie het welzijn van álle mensen is.

Cura Migratorum

Zonder twijfel is dit document de *magna carta* van de sociale leer van de kerk over migratie. Het zette een nieuwe trend in waarbij de katholieke kerk reflecteert op de migratie vanuit de theologie, ethiek, politiek en internationale recht. Het Tweede Vaticaanse Concilie bouwde verder op de sociale leer van *Exsul familia*, evenals de instructie *Cura Migratorum* (1969). Deze instructie onderstreept het recht om te immigreren en vraagt aan migranten om de nieuwe taal zo snel mogelijk te leren, om actief te kunnen omgaan met mensen in de nieuwe samenleving. Met betrekking tot het immigratiebeleid waarschuwt *Cura Migratorum* autoriteiten dat ze het recht op emigratie of immigratie alleen kunnen schenden wanneer dit kan worden gelegitimeerd vanuit het gemeenschappelijke goed.

Erga Migrantes Caritas Christi

In zijn encycliek *Laborem Exsercens* (1981) onderstreept paus Johannes Paulus II de rechten en waardigheid van de migranten. Onder zijn pontificaat publiceerde de Pauselijke Raad voor de Pastorale Zorg voor Migranten en Reizigers de instructie *Erga Migrantes Caritas Christi* (2004). Dit is een document dat begint met een beschrijving van de huidige situatie van migranten, zoals de toename van mensenhandel en de feminisering van de migratie. De instructie bekritiseert de grenspolitiek die geen rekening houdt met de problemen die ze veroorzaakt buiten het nationale grondgebied. Bij de zoektocht naar oplossingen zijn verschillende landen betrokken, co-

ordinatie daarop is onontbeerlijk, stelt dit document (No. 7).

Inzichten

Aan de hand van dit korte overzicht vat ik in drie punten het antwoord samen op de vraag: 'Welke inzichten biedt de sociale leer van de katholieke kerk om een cultuur van afwijzing, die leidt tot het lijden en de dood onder migranten, achter ons te laten?'

- *Het recht op immigreren.* De sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk pleit voor de erkenning van de fundamentele rechten van migranten als mensen. Op basis van de claim van deze rechten, veroordeelt de kerk een restrictief toelatingsbeleid wanneer dit naar een uitsluitende cultuur van welzijn streeft. Het toelatingsbeleid moet ook rekening houden met het welzijn van mensen buiten de grenzen van de eigen staat.

- *Het recht om niet te emigreren.* Deze sociale leer vraagt om aandacht voor de factoren die aanzetten tot emigratie. Emigratielanden en landen die betrokken zijn bij onmenselijke situaties worden verzocht om hun verantwoordelijkheid te nemen, om de problemen die tot emigratie leiden op te lossen. De oorzaken van de migratie moeten worden aangepakt.

- *Het welzijn van de migranten* vormt een onverbiddelijk criterium voor het immigratiebeleid. Dit impliceert een optie voor degenen die het meest lijden, daarbij rekening houdend met hun verplichtingen en verantwoordelijkheden zodra ze op hun bestemming aankomen. Dit impliceert ook een gastvrij beleid. Een humaan toelatingsbeleid impliceert verplichtingen zowel aan de kant van de ontvangende landen en samenlevingen als aan de kant van de immigranten.

Tot slot

De sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk omtrent migratie heeft een rijke traditie sinds het het *Rerum Novarum* (1891) heeft voortgebracht. Gedurende meer dan een eeuw heeft de sociale leer twee lijnen benadrukt:

- juridische aspecten met betrekking tot de (universele) rechten van migranten en het migratiebeleid;
- de christelijke en ethische verantwoordelijkheden van kerken en landen van herkomst en bestemming van migranten en de verantwoordelijkheden van migranten zelf.

Paus Franciscus zet dit discours van christelijke ethiek voort vanuit een nieuwe benadering die ik als *interculturele relaties* kenmerk. In zijn eigen woorden pleit hij voor een 'bekering van attitudes' om een 'cultuur van afwijzing' te transformeren in een 'cultuur van ontmoeting'. Met het oog daarop signaleert hij de oorzaken, effecten en mogelijke oplossingen op nationaal en internationaal gebied. Op intermenselijk vlak zet hij aan tot een verandering van asymmetrische relaties door aan te dringen op een waardering van opbouwende interacties en het ideaal van een menselijke familie. Een familie die zich verstaat als inwoners van een 'gemeenschappelijke woning' en daarom de 'heiligheid van ieder menselijk leven' respecteert.[12]

Noten

1 Bezoek aan Lampedusa, 'Homilie van Paus Franciscus', 8 juli 2013, http://www.raadvankerken.nl/?b=2530 (bezocht: juli 2014).

2 Cf. Paus Franciscus, *World Day of Migrants and Refugees 2014: Migrants and Refugees: Towards a Better World,* Vatican City, 5 augustus 2013.

3 Cf. International Organization for Migration (IOM), *Key migration terms*. http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Immigration (bezocht: juli 2014).

4 Cf. Alejandro Portes en Jozsef Borocz, 'Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation', *International Migration Review* 23 (1989) 3, 606-630, 626.

5 Cf. Kaldone G. Nweihed, *Frontera y límite en su marco mundial: una aproximación a la 'fronterología',* Caracas: Equinoccio, 1992, 34.

6 Ricard Zapata-Barrero, 'Teoría Política de la Frontera y la movilidad humana', *Revista Española de Ciencia Política* (2012) 29, julio, 39-66, 44.

7 David Newman, 'On Borders and Power: A Theoretical Framework', *Journal of Borderlands Studies* 18 (2003) 1, 13-25, 14.

8 Cf. Leo XIII, Encyclical *Rerum Novarum. Rights and Duties of Capital and Labor*, Roma, 15 mei 1891.

9 Zoals de Patronage van Saint Raphael (Rafaëlsverein, Duitsland 1872) en de Congregatie van de Priesterlijke Broederschap van Missionarissen van Sint Carolus Borromeus, opgericht door monseigneur Giovanni Battista Scalabrini (1887). Cf. Giovanni Graziano Tassello, 'For the Love of Migrants: The Scalabrinian Tradition', in: G. Campese and P. Ciallella (eds.), *Migration, Religious Experience, and Globalization*, New York, 2013, 124-140.

10 Cf. Leo XIII, Encyclical *Quam Aerumnosa, On Italian Inmmigrants,* Rome, 10 December 1888; Angelo Negrini c.s. 'La Santa Sede y el fenómeno de la movilidad humana', *People on the Move* (2002) 88-89,1-14, 4.

11 Cf. Eduardo Barua, 'Movimientos migratorios y derechos de los fieles en la Iglesia', *Ius Canonicum* 43 (2003) 85, 51-86, 53.

12 Toespraak 70e Algemene Vergadering Verenigde Naties, New York, 25 september 2015.

— Jorge E. Castillo Guerra is universitair docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen en onderzoeker aan het Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen.

dat is voor
onze
veiligheid

Exodus 2.0

Hongarije en 'de migranten'

'Kijk uit voor de migranten bij de grens!', waarschuwde mijn Roemeense buurjongetje toen we afgelopen zomer vanuit Roemenië een paar dagen naar Hongarije zouden gaan. De prikkeldraadversperring en het daaropvolgende kilometerslange hek aan de zuidgrens van Hongarije was toen net af.

Vlak daarvoor kwamen er nog dagelijks vele duizenden illegale migranten, vluchtelingen Hongarije binnen, maar door het hek werd de onoverzichtelijke, ongeregistreerde massale toestroom gestopt. Vluchtelingen probeerden daarom via Kroatië en oostwaarts via Servië door Roemenië alsnog naar Hongarije te komen, en de Roemeense pers berichtte dat de inventieve Roma-maffia de logistiek hiervan in handen had. Vluchtelingen uit het Midden-Oosten werden als Roemeense Roma aangekleed: de mannen met zwarte pakken, breedgerande hoeden en puntschoenen, de vrouwen met gekleurde hoofddoeken en blouses, en ettelijke lagen felgekleurde gerimpelde rokken. Zo gingen ze in busjes de grens over, en de douane kneep geïntimideerd een oogje toe, of werd daarbij geholpen doordat hun iets toegeschoven werd. Ik kan me goed voorstellen dat dit waargebeurde verhalen zijn, hoe cliché en bevooroordeeld ze ook klinken.

In de Hongaarse en Roemeense media worden vluchtelingen steevast als 'migranten' aangeduid. Woordvoerders van de overheden maken soms wel onderscheid tussen vluchtelingen en economische migranten, maar meestal zijn het 'de migranten'. En veel mensen zijn bang voor hen.

Ik las op een lutherse blog (kotoszo.hu), dat het Hongaarse overheidshandelen inzake het vluchtelingenprobleem gekenmerkt wordt door aanzet tot haat, onprofessionaliteit en inhumaniteit. Je zou ook kunnen spreken van onverschilligheid, onkunde en vijandsdenken, maar hoe je het ook noemt: Hongarije heeft een hele slechte naam gekregen. Grotendeels terecht, maar deels helemaal niet: er gebeuren óók mooie dingen. En toch werd hierover nauwelijks bericht in de media van bijvoorbeeld Duitsland, Engeland en Nederland.

Massale hulpacties

Waar de Hongaarse overheid de afgelopen zomer overduidelijk in gebreke bleef, werd ongelofelijk werk gedaan door vrijwilligers: doneren, organiseren, communiceren, transporteren, verzorgen en genezen. Toen in die zomermaanden tienduizenden vluchtelingen Hongarije binnenkwamen en soms wekenlang in Boedapest neerstreken, met name in de parken en op de hoofdstations Nyugati en Keleti, waren het vrijwillige burgers die er een soort kampement van maakten.

Slechte naam Hongarije is grotendeels terecht, maar deels helemaal niet: er gebeuren óók mooie dingen

Er ontstonden Facebook-groepen waarin de hulp gecoördineerd werd, velen waren dag en nacht in de weer om hulp te geven en te organiseren. Elke dag was te lezen op de Facebook-pagina van bijvoorbeeld Migration Aid, welke hulpgoederen er nodig waren.

> Zo trok mijn vriendin met tweehonderd scheermesjes naar station Budapest Keleti, maar terwijl ze bij het geïmproviseerde kantoor van Migration Aid stond te wachten, werd ze aangesproken door een jonge Syriër die haar vroeg of hij er misschien al eentje mocht hebben. Daarna kwam zijn vriend, die er wel twee wilde, en zo ging het door, totdat ze een kwartier later door alle tweehonderd scheermesjes heen was. Je mag dan met je ziel onder je arm rondlopen in een vreemd land, maar je wilt je natuurlijk wel scheren! Zo las ik ook het verhaal van een vluchteling die een hulpverlener om een schoon overhemd vroeg. De hulpverlener vond een mooi schoon wit shirt, en reikte het de Syrische man aan, die het met een teleurgesteld gezicht teruggaf: 'Maar dit is gekreukeld!' Wat heb je nodig om je gevoel van waardigheid te bewaren?

Hoe dan ook, zelfs degenen die zich in de zomer van 2015 in woord en daad verzetten tegen de negatieve overheidspropaganda, waren het na enkele maanden spuugzat om in alle grote Duitse kranten steeds dezelfde leuzen te lezen over fascistoïde Hongaren, vreemdelingenhaat en menselijke slechtheid in alle soorten en maten. Er leek een hetze tegen Hongarije gaande te zijn. Genuanceerde beeldvorming leek niet de bedoeling, en de media-isolatie

waarin de regering van Viktor Orbán zich plaatste, werd niet verzacht door de massale hulpacties van de Hongaarse bevolking.

Defensieve regering

Het officiële overheidshandelen werd mijns inziens gekenmerkt door defensief optreden, waarbij afwegingen werden gemaakt die passen bij oorlogsdreiging, en niet zozeer bij een humanitaire ramp. Dit zegt ook iets over het perspectief van de Hongaarse regering, en van de avondjournaals op televisie: het land werd onder de voet werd gelopen, vele duizenden kwamen dagelijks zonder identiteitsbewijs het land binnen, niet van zins zich te laten registreren in Hongarije. Er moesten dus politieagenten, eerste hulp en militairen naar de zuidgrens met Servië, want daar kwamen ze allemaal het land in, daar lag het verkeer plat, daar werden de fruitbomen leeggeplukt, en daar bloeide de mensenhandel.
In de wekenlang durende hittegolf draaiden zij lange diensten, geconfronteerd

Dit land heeft eigen open wonden, eigen onverwerkte nationale trauma's

met de constante stroom getraumatiseerde, verzwakte, wanhopige en vaak zo snel mogelijk in de anonimiteit oplossende groepen mensen. Verhalen van Hongaarse journalisten die zich als vluchtelingen voordeden, getuigen niet van barbarisme door politie- en legereenheden, wel van oververmoeidheid. Er was nauwelijks informatie en materiaal, er waren geen tolken, onvoldoende medische hulp. Alsof de vluchtelingencrisis Hongarije rauw op het dak is komen vallen, alsof Hongarije nooit eerder een noodsituatie heeft gekend.
Maar Hongarije weet wel degelijk hoe om te gaan met evacuatie, improvisatie, als bijvoorbeeld de Donau of de Tisza buiten zijn oevers treedt. Er is kennis en ervaring in huis, Hongaarse medische teams en technische teams doen mee aan NAVO-missies in oorlogsgebieden en zijn daar heel goed in. Het lijkt dus een kwestie van onverschilligheid, in het beste geval, of in het slechtste geval een doordachte strategie van afwachten, minimaal handelen, de druk laten oplopen tot er een échte crisis ontstaat die de overheid machtigt tot optreden dat onder normale omstandigheden door veel burgers niet getolereerd zou worden.

Genoeg te lijden gehad

Vluchtelingen en vluchtelingenkampen zijn bepaald niet nieuw voor Hongarije. Ik doel hierbij niet op de etnische Hongaren die eind jaren tachtig de buurlanden

Vluchtelingen proberen onder de prikkeldraadversperring aan de Hongaarse grens met Servië door te komen.

ontvluchtten, maar op alles daarna: vluchtelingen uit de Zuid-Slavische oorlogen van de jaren negentig, en vervolgens een gestage stroom mensen uit alle windstreken. Er waren al kampen in Debrecen, Békéscsaba en Bicske, en die zitten nu overvol, net als andere, nieuwe opvangplaatsen.
De overheid verweert zich tegen de vluchtelingenquota van de Europese Unie en vindt dat ieder land zelf moet kunnen bepalen óf en in welke hoeveelheden het nieuwe landgenoten opneemt. 'Wij beschermen onze grenzen. Wij beschermen onze bevolking. We willen niet meer mensen binnenlaten dan ons wenselijk lijkt', is het devies.
Veel Hongaren zijn van mening dat het land in het verleden genoeg te lijden heeft gehad van grootmachten die over hen beslisten en hun land als een schaakstuk in een internationaal politiek schaakspel inzetten. Er heerst een sterk anti-Amerikaans en anti-EU-sentiment, en het bericht dat Hongarije door 'Brussel' opgezadeld wordt met ongewenste vreemdelingen wordt erg negatief ontvangen.
Het is slechts een gedachtenexperiment, maar ik acht het best mogelijk dat een andere houding in het vluchtelingenprobleem voor Hongarije een helende werking zou hebben gehad. Dit land heeft zijn eigen open wonden, zijn eigen onverwerkte nationale trauma's van dictatuur en bezetting, en had zich misschien sterker en gezonder kunnen voelen bij een nuchter en goed gecoördineerd humanitaire respons van de Hongaarse overheid, met bijpassende reflecties door de media in binnen- en buitenland.

Kerkelijk zwijgen

Kerken staan niet per se te trappelen om zich als oppositionele actoren te laten zien, want de grote Hongaarse kerkgenootschappen (rooms-katholiek,

gereformeerd en luthers) onderhouden tegenwoordig over het algemeen goede banden met de overheden. Door de vorige, anti-nationale en anti-kerkelijke regeringen onder premier Gyurcsány zijn ze bijna regelrecht in de armen van de huidige politiek gedreven.
'Ik geloof absoluut in de supranationaliteit van de kerk. Gods goede nieuws, het evangelie, is het erfdeel van alle mensen. De verbondenheid aan God gaat vóór de verbondenheid aan de natie. Helaas is er tegenover deze supranationaliteit opnieuw een soort nationalisme verschenen dat gewoonweg onverdraaglijk is voor het christelijk denken en de christelijke waarden', verklaarde Asztrik Várszegi, de eigenzinnige abt van abdij Pannonhalma, in een interview.
Kerkelijke activiteit was er natuurlijk wel, in de weken en maanden dat de vluchtelingenstroom als een vloedgolf over het land ging. De mensen die zich geroepen voelden om iets te doen deden dat ook voor die tijd waarschijnlijk al – voor zigeuners, daklozen, bejaarden, kinderen en zieken, mensen aan de zelfkant van de samenleving. Maar van een duidelijk kerkelijk karakter was geen sprake.

Opvallend was het lange zwijgen van de kerken in Hongarije

Opvallend was het lange zwijgen van de kerk toen het hele land al over de vluchtelingencrisis sprak. En toen kerkelijke voorgangers eindelijk iets zeiden, hadden hun woorden weinig samenbindende werking, al is dat met name te wijten aan de gechargeerde manier van politieke discussievoering in Hongarije (divergerend, polariserend, op de man spelend). Wat ze ook zeiden, er was altijd een grote groep mensen die het er niet mee eens was, en de kerk wegzette als kontlikkers van de overheid of als verraders van de natie.
Kardinaal Péter Erdö verklaarde dat het juridisch illegaal zou zijn om leegstaande kerkelijke gebouwen ter beschikking te stellen aan vluchtelingen. Hij kreeg een stroom verwensingen over zich heen van mensen die hem laf en onethisch noemden. In een later interview probeerde hij zijn standpunt toe te lichten, maar het kwaad was al geschied. Maar toen vlak daarop de Oostenrijkers hun grenzen openstelden, en vluchtelingen massaal Boedapest verlieten en lopend op pad gingen naar de Oostenrijkse grens, werden ze onderweg opgevangen in de benedictijnse abdij Pannonhalma die vlak langs de snelweg M3 ligt. Ze kregen daar bed, bad en brood, en trokken een dag later weer verder.
De Hongaarse gereformeerde bisschop Kató in Transsylvanië zei in een interview: 'Als Europa vluchtelingen wil opnemen, dan moeten ze aan de grenzen

Vluchtelingen in het Hongaarse Röszke, vlakbij de grens met Servië, september 2015

waar ze het continent binnenkomen met treinen en auto's opgewacht worden, en hiernaartoe gebracht. Waarom moeten ze op zo'n mensonterende manier door Europa trekken? Het is een schande, wat er momenteel gebeurt.'
Speciale inzamelingen, financiële steun of andersoortige hulpacties werden echter niet of nauwelijks door gemeenten of kerken georganiseerd. Belangrijke uitzonderingen zijn de Hongaarse Malteser Charitas, de Hongaarse Interkerkelijke Hulporganisatie, en de Broedergemeenschap van het Evangelie, een van oorsprong methodistische geloofsgroep die beroemd is om haar charitatieve werk.
Het zou niet gek zijn een parallel te trekken tussen kerkelijk Hongarije vandaag (en Roemenië, en Slowakije, en Polen) en kerkelijk Nederland en Duitsland vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hongaarse overheidsvoorlichters nu spreken in termen van oorlog, verdediging, strijd en bedreiging. Het bestaan van een samenzwering tegen Europa, tegen christelijk Europa met name, wordt door velen voetstoots aangenomen, en lang niet alleen door de woordvoerders van Jobbik, de extreem-rechtse partij van Hongarije. In Transsylvanië, met een eigen historische Hongaarse minderheid, speelt grotendeels dezelfde discussie, of non-discussie, al zijn hier nog nauwelijks vluchtelingen gesignaleerd.

Andere vragen

Wat mij betreft zou het in de discussie echter moeten gaan om andere vragen. Wat is het christelijk geloof ? Wat is het christendom? Zijn die twee dingen hetzelfde? Bestaat er of bestond er überhaupt een christelijk Hongarije, een christelijk Europa? Een belangrijke onderliggende vraag: is de kerk in de eerste plaats een wereldkerk, of een nationale kerk?
Meer tegenstellingen duiken op: zien we onze (toekomstige) problemen met vluchtelingen en de conflicten die daaruit voortkomen in het licht van tijd of eeuwigheid? Handelen we vanuit angst of vanuit vertrouwen? En bredere maatschappelijke vragen: hoe integrerend is de Hongaarse maatschappij eigenlijk? Een diepgravend blog als het al eerder genoemde kotoszo.hu is ont-

staan in de spannende zomer van 2015 en lijkt een platform te worden voor dit soort discussies, evenals de forumgesprekken die georganiseerd worden door de Europese Protestantse Vrije Universiteit (EPMSZ) in Boedapest.
De Gereformeerde bisschop Steinbach sprak zich in een brief uit tégen de vreemdelingenhaat van extreem-rechtse partij Jobbik, en bisschop Fabiny van de Lutherse kerk in Hongarije preekte in november tijdens een oecumenische gebedsdienst bij de diaconale geloofsgemeenschap Sant'Egidio over de kinderen die slachtoffer worden van menselijke slechtheid en onvermogen, óók wanneer ze op de vlucht zijn. 'Heer, zoveel molenstenen zijn er niet eens op de wereld!', zei hij naar aanleiding van een tekst uit Mattheüs 18: 'Maar wie één van deze kleinen die op Mij vertrouwen ten val brengt, kan beter met een molensteen om zijn nek in volle zee gegooid worden.' Ook sprak hij in zijn kerstpreek, die op de nationale radio werd uitgezonden, over het verschijnsel dat er bij ons in Europa weliswaar geen plaats voor Jezus is, maar dat er plaats genoeg is in Afrika, waar de christelijke kerk ongelooflijk bloeit.

'Jezus is niet naar de achtergrond gedrongen, hoogstens de kerken'

Tegenover christelijk-nationaal gekrakeel en het halfslachtige commentaar van sommige kerkelijke leiders zijn er dus ook die zich uitgesproken nadenkend, vertrouwend, gelovend opstellen. Dit leidt tot conflict met de eigen achterban. Hun opstelling kan worden gezien als een getuigenis, een geloofsbelijdenis. Een christelijke journaliste schreef in dit kader (Dóra Laborczi in het Hongaarse tijdschrift *HVG*, oktober 2015): 'Jezus is niet naar de achtergrond gedrongen, hoogstens de kerken.' Ik wens dat ze gelijk heeft.

— Rebekka Hermán Mostert volgde de predikantenopleiding aan het Protestants Theologisch Instituut te Cluj in Roemenië en studeerde Hongaarse taal-en letterkunde in Groningen. Ze was predikant in Zwolle en Brussel en diende als ouderling een Engelse gemeente in Boedapest, waar ze ook mentor was in een vluchtelingenproject. Ze is werkzaam als literair vertaler en preekt regelmatig in de regio waar ze woont en werkt, tegenwoordig in Timişoara, Roemenië.

Grensbewaking

De geografische grenzen van Europa blijken poreus, te poreus volgens velen. Grote groepen mensen gokken liever op een gevaarlijke reis naar Europa dan thuis te blijven. Dat zegt iets over alle gevaar en geweld thuis. Vluchtelingen uit Syrië, Irak, Afghanistan, Somalië en Eritrea weten dat al duizenden eerder vertrokken landgenoten verdronken zijn en ze kennen ook de berichten over hekken, kou en een lang niet altijd hartelijk welkom.

Die poreuze grenzen van Europa herinneren ook aan andere grenzen. Denkbeeldig maar minstens even belangrijk. De grens van wat Europeanen wenselijk of haalbaar achten als het gaat om de opvang van vluchtelingen. Volgens sommige Europeanen is die grens inmiddels ruim overschreden. Vreemdelingen nemen ons land over en wij worden vreemdeling in eigen land. De echte grenzen moeten dicht.

Zo gek is dat niet. Sommige mensen hier, op zoek naar werk, onderdak en inkomen zien door alle migranten de concurrentie alleen maar toenemen. In een samenleving die steeds meer de risico's van het leven bij de mensen individueel legt, gaan mensen zich als concurrenten gedragen. Zouden we aan dat concurrentie-denken, waarin alleen de winnaars het goed hebben, ook geen grenzen moeten stellen?

Europa wil zich als waardengemeenschap zien. Terecht. Als ze dat niet is, mislukt het 'project Europa'. Dat betekent dat mensen in nood geholpen worden. Dit kan niet betekenen dat iedereen die zich meldt zonder meer van alle materieel goed wordt voorzien. Maar het kan ook niet betekenen dat mensen in nood worden genegeerd en aan hun lot overgelaten. Onze morele en juridische grenzen, mede geworteld in het christelijke geloof, verbieden dat.

Gelukkig zijn er in ons midden velen die leven vanuit de waarden die door die grenzen van moraal en geloof worden bepaald. Daarom zouden we op een andere manier dan meestal wordt bedoeld, aan grensbewaking moeten doen.

— Henk Jochemsen, directeur Prisma – ontwikkelingssamenwerking en diaconaat

Portret van een vluchtelinge:

Nahid Najathbakhsh

Nahid (55 jaar) is met haar twee dochters vijf jaar geleden vanuit het Koerdische gedeelte van Iran naar Nederland gevlucht. Haar zoon kon vanwege zijn gezondheid niet meevluchten en is achtergebleven in Iran.

Nahid heeft er alles aan gedaan om haar zoon ook naar Nederland te laten komen, maar via de legale weg lukt niet om voor hem een verblijfsvergunning te krijgen. Als hij illegaal naar Nederland komt is er, volgens de IND, grote kans dat hij die wel krijgt. Nahid maakt zich dagelijks zorgen om haar zoon.

Protest

Nahid moest vluchten omdat ze al op jonge leeftijd protesteerde tegen het regime. Eerst streed ze als communist tegen het regime van de sjah en later tegen het islamitische regime. Toen ze begin twintig was heeft ze hiervoor drie jaar in gevangenis gezeten. Omdat ze geregistreerd stond als communist, kon ze geen studie volgen aan de universiteit. Maar ze vertelt dat ze zichzelf veel heeft geleerd en dat ze in Iran een grote bibliotheek aan boeken had, die ze tot haar verdriet achter moest laten. Uit haar hele manier van praten blijkt dat Nahid een intelligente vrouw is, die via zelfstudie over veel kennis beschikt.

'Europa moet niet naïef zijn. De ideologie die mensen meebrengen is wel slecht'

Dromen over Jezus

De islam speelde in haar familie niet zo'n grote rol. Alleen naar buiten toe presenteerde ze zich later als moslim, om niet te veel in de problemen te komen. Het verhaal van Jezus had ze nog nooit gehoord, er werd nooit over Jezus gesproken. Toch had ze dromen over Jezus en zag zij een gouden kruis.

'Dat wil ik ook'

Hier in Nederland, in het asielzoekerscentrum, kwam ze in aanraking met christenen uit verschillende kerken die de vluchtelingen kwamen bezoeken.

'Ik zag iets in die lieve en eerlijke mensen en dacht dat wil ik ook. Ik ben jaren communist geweest en half-half moslim, maar wat die mensen hebben wil ik ook. Door het doen van bijbelstudie kwam ik stap voor stap dichter bij Jezus.

Dat was een heel groot wonder. Hier had ik vijftig jaar op gewacht', zegt ze geëmotioneerd. 'Ik ben helemaal veranderd. Vroeger had ik veel psychologische problemen en opvliegend, maar ik ben nu een geduldig persoon geworden.'

Ook haar dochters zijn nu christen en ze worden gedoopt in de Iraanse gemeente Koresh in Apeldoorn. Nu is ze lid van de hersteld-hervormde gemeente in Apeldoorn en bezoekt ze regelmatig de bijeenkomsten van International Christian Fellowship. Op de vraag of ze bang is, antwoordt ze:

'Waarom zou ik bang zijn? God is toch bij mij. Ik vertel ook over mijn geloof aan anderen, omdat Hij de onveranderlijke God is.'

Wel zegt ze over de komst van de vele vluchtelingen op dit moment naar Europa:

'Europa moet niet naïef zijn. De mensen die komen zijn geen slechte mensen, maar de ideologie en politieke denkbeelden die ze meebrengen, zijn wel slecht. Deze ideologie wil Europa kapot maken.'

Nahid voelt zich nog altijd Iraanse:

'Ik woon als Iraanse in Nederland, maar Iran blijft altijd mijn land. Dat is voor mijn kleinzoon die in Nederland geboren is anders. Hij zal opgroeien als Nederlander.'

Portret van een vluchteling:

Hacji Atar

Hacji is Koerdisch. Hij komt uit Zuidoost-Turkije en woont vijftien jaar in Nederland. Voor hij uiteindelijk in Nederland terecht kwam, verbleef hij in verschillende landen, waaronder Iran, Irak en Armenië.

Ook sinds zijn komst in Nederland heeft hij veel gezworven. Niet alleen figuurlijk, ook letterlijk zwierf hij soms maanden op straat. Geveld door ziekte en depressiviteit heeft hij zes maanden op straat geleefd en in parken op bankjes geslapen.
Pas in 2012 kreeg hij zijn definitieve verblijfsvergunning en een huis in Apeldoorn. Zijn vrouw woont nog steeds op de plek die hij in Turkije heeft verlaten.
Hacji was communist en kwam daardoor in de problemen met de Turkse regering. Door de Turkse politie werd hem op een gegeven moment opgedragen zijn eigen Koerdische vrienden en buren te verraden. Dat is het moment geweest dat hij besloot te vluchten, ook al moest hij daar zijn vrouw en nog meer voor achterlaten.

Steeds opgewekter

In het asielzoekerscentrum aan de Loolaan in Apeldoorn ontmoet hij Henk Visscher die er vanuit de plaatselijke gereformeerde gemeente asielzoekers bezoekt. Henk neemt hem mee naar bijbelstudies en naar de kerk. Hacji vertelt:

‘Ik werd van deze bijbelstudies en kerkbezoeken steeds blijer en opgewekter. Op een gegeven moment realiseerde ik mij, ik geloof wat ze daar zeggen. Dit heeft een geweldige impact op mijn leven gehad, ik ben heel anders gaan denken. Met een cassetterecorder zong ik mee met de liedjes of luisterde ik ernaar. Ik ben een gelukkig mens geworden. Iets wat ik daarvoor nooit heb gekend. Voor mijn doop heb ik een heel mooi pak gekregen. Het was heel speciaal om in een kerk met zeshonderd tot zevenhonderd man gedoopt te worden. Daarna heb ik een groot feest gegeven in het azc.’

Over de telefoon heeft hij veel contact met zijn vrouw in Turkije. Hij heeft haar alles verteld wat hij op de bijbelstudies en in de kerk heeft geleerd. Ook heeft hij haar de psalmen over de telefoon voorgelezen en zij is nu ook christen.

Niet bang

Hacji draagt zijn nieuw gevonden geloof niet alleen uit aan zijn vrouw, maar aan iedereen die het horen wil. Zo is hij betrokken bij de

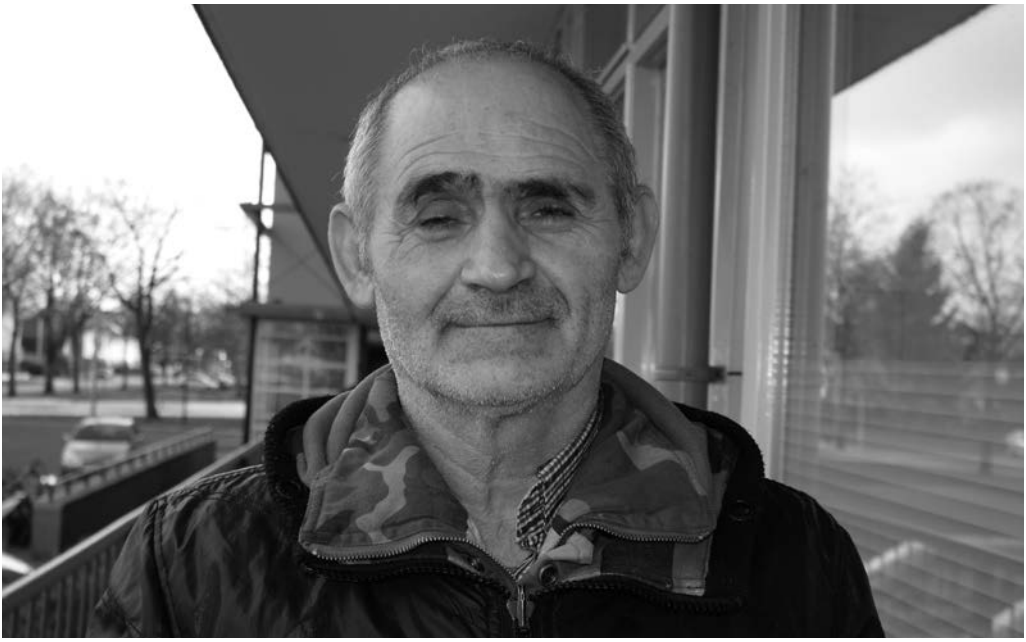

stichting Evangelie en Moslims en gaat hij met verschillende mensen regelmatig naar ontmoetingsplekken van moslims om het evangelie te delen. Via gesprekken en het uitdelen van bijbels en traktaten, maar ook door te zingen op straat. Dit brengt hem soms in

'Ik ben een gelukkig mens geworden. Dat heb ik daarvoor nooit gekend'

lastige situaties, waarbij er gescholden wordt en er zelfs fysiek geweld aan te pas komt. Maar hij is niet bang:

'Mijn lichaam is niet van mijzelf maar van God, dus waarom zou ik bang zijn?

Hij maakt zich echter wel zorgen over de hoeveelheid vluchtelingen die nu naar Nederland komen.

'Hierdoor kunnen veel problemen ontstaan. Er zullen veel meer moskeeën komen. Eerder kwamen er veel PKK-mensen naar Nederland, en nu zijn dat ook veel IS-families.'

— Arjan Schoemaker is relatiebeheerder bij MissieNederland en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

De vreemdeling in de Bijbel

Europa is toe aan een nieuw migratiebeleid. Met de toename van de vluchtelingenstroom in de afgelopen jaren is het hard nodig om de handen ineen te slaan en ons te buigen over vragen rondom onze grenzen en onze gastvrijheid. Zo'n 2500 jaar schreef Israël haar eigen migratiebeleid. Dit beleid werd opgenomen in de boeken van het Oude Testament. Wat kunnen wij hier nog van leren?

Grenzen

Waar mensen samenleven, ontstaan gemeenschappen en waar gemeenschappen gestalte krijgen, ontstaan grenzen aan die gemeenschappen. Op een of andere manier zijn *grenzen* noodzakelijk voor een (georganiseerde) groep mensen om zich af te bakenen en te onderscheiden van anderen. Bij religieuze groeperingen staat dit al gauw op gespannen voet met de (al dan niet voorgeschreven) liefde voor de medemens. Hoe te reageren op mensen of overtuigingen die worden ervaren als een bedreiging voor de gemeenschap?
In de Nederlandse kerkgeschiedenis alleen al zien we dat zaken als doop, de positie van vrouwen in de gemeente, het homohuwelijk en vele andere vraagstukken een uitdaging zijn geweest en nog steeds zijn voor vele kerken. Maar de grenzen van gemeenschappen zijn niet alleen voor religieuze groeperingen een uitdaging.
Recent is het vraagstuk van insluiting of uitsluiting een aanleiding voor hevige debatten in Nederland en Europa in de confrontatie met migranten uit Noord Afrika. Waar we steeds weer tegenaan lopen is de angst voor *de ander*. Wie mag erbij horen en wie niet? Integreren is moeilijk. De ontmoeting van culturen resulteert maar al te vaak in een *clash* in plaats van in een vruchtbare uitwisseling van waarden en gebruiken. Het vormen en benadrukken van de eigen identiteit – vaak juíst door middel van het benoemen van het contrast met anderen – is niet alleen een uitdaging voor religieuze groeperingen, maar ook een relevant vraagstuk op het niveau van landen, provincies en steden.

‘De ander’ in het Oude Testament

Precies deze spanningen worden uitgebreid omschreven in het Oude Testament. Een groot gedeelte van de boeken van het Oude Testament is ontstaan of afgerond in de periode na de Babylonische ballingschap. In een situatie van verlangen naar het thuisland en het leven te midden van andere culturen en religies was er een groep mensen die de behoefte had om zich te onderscheiden van *de anderen*. Dat deden ze door hun eigen geschiedenis te (her)vertellen en op te schrijven. Waarschijnlijk bouwden ze daarbij voort op een al bestaande traditie van teksten, maar hun verhaal werd beïnvloed door de ervaring van ballingschap.

In deze situatie van ballingschap is het niet zo vreemd dat het verhaal van de exodus – een wonderbaarlijke redding uit de slavernij van Egypte – een belangrijke (al dan niet historische) gebeurtenis werd om naar te verwijzen. Het is een verhaal van gevangenschap en bevrijding en van het einde van onderdrukking, en dat verhaal kreeg een centrale plaats in het verhaal van Israël. Een belangrijke vraag in de literatuur van dit Israël was: wie hoort erbij en wie niet? Wanneer mag je jezelf een Jood noemen? Drie belangrijke criteria die we tegenkomen in bijvoorbeeld Ezra en Nehemia zijn: etnische wortels, de ervaring van ballingschap en het geloof in YHWH. In Ezra komen we concrete voorbeelden tegen van hoe de Judese identiteit beschermd en zelfs gezuiverd wordt. Zie bijvoorbeeld Ezra 4:3:

> Zerubbabel en Jesua en de andere familiehoofden van Israël antwoorden hun [tegenstanders van Juda en Benjamin]: ‘Wij mogen niet samen met u een tempel bouwen voor onze God. Wij alleen zullen die bouwen voor de HEER, de God van Israël, want alleen aan ons heeft Cyrus, de koning van Perzië, deze opdracht verstrekt’ (NBV 2004).

In Ezra 9 en 10 lezen we dat de aangetrouwde buitenlandse vrouwen weggestuurd worden uit de Judese gemeenschap. De gemeenschap moest puur blijven, en daarom konden deze vrouwen er geen plaats in hebben.

Collectief geheugen

In sociologische theorieën wordt uitgelegd waarom een dergelijke zuivering en afbakening van een gemeenschap zo belangrijk is om het voortbestaan ervan te beschermen. Yael Zerubavel beschrijft het belang van een *collectief geheugen* in dit proces, en dat is precies wat we in veel teksten van het Oude Testament zien gebeuren. Het gaat om een herinterpretatie van de geschiedenis, en wel op zo’n manier dat de eigen identiteit apart wordt gezet en wordt benadrukt.

De verhalen over de uittocht uit Egypte hebben op die manier gefunctioneerd; maar zo functioneerden de verhalen van een massale terugkomst uit Babylon in Ezra en Nehemia ook. Processen van verandering in het verleden worden uitgedrukt in één gemythologiseerd punt in de geschiedenis en krijgen een symbolische functie in het collectieve geheugen. Zo resulteert het zoeken naar de eigen identiteit van Israël als vanzelf in de uitsluiting van *de anderen*.
Toch is dit niet het enige geluid dat we horen in de boeken van het Oude Testament. Geheel tegen de verwachting in lezen we soms ook verhalen waarin *de ander* met open armen wordt ontvangen, of zelfs een centrale rol in de gemeenschap krijgt! Drie van deze verhalen heb ik bestudeerd en ik vat mijn bevindingen hieronder kort samen.

Eric de Saussure, 'Wegvoering naar Babylon', 1968

Drie verhalen

Rachab

In het boek Jozua lezen we van de inname van het land Kanaän door de Israëlieten. Een belangrijke sleutel in deze onderneming is de stad Jericho. Jozua stuurt twee spionnen vooruit om deze sterke stad te gaan verkennen. Zij worden daar opgevangen door Rachab, een prostituee die de mannen onderdak biedt en een grote rol krijgt in het verhaal van de verovering van Jericho.
Deze Rachab (in het Hebreeuws is er een woordspeling met zowel haar beroep als met het woord 'opening, toegang') wordt voor Israël de opening tot de stad. Zij laat de mannen weten dat de inwoners van Jericho bang zijn voor de Israëlieten en hun God, en spreekt zelfs een geloofsbelijdenis uit die bijna woordelijk overeenkomt met die van Israël in Deuteronomium 4:39: JHWH is de God boven in de hemelen en beneden op de aarde.
Als de koning van Jericho ontdekt dat er spionnen in de stad zijn, helpt Rachab ze ontsnappen. In ruil daarvoor beloven de spionnen Rachab en haar familie te sparen, en dat gebeurt inderdaad in Jozua 7. Rachabs leven wordt niet alleen gespaard; na een periode van afzondering mogen zij en haar familie zelfs te midden van het volk Israël leven (Jozua 6:22-25). Rachab komt zelfs terug in het geslachtsregister van Jezus in Mattheüs 1:5.
Dit wordt extra bijzonder in het licht van de behandeling van de ongehoorzame Israëliet Achan. Het volk Israël krijgt de opdracht om Jericho te veroveren,

te vernietigen en niets buit te maken omdat de ban op de stad rust (Jozua 6:15-19). Als Achan deze opdracht negeert, roept hij Gods woede over zich heen en wordt hij gestenigd door het volk (Jozua 7:25-26).
In het contrast tussen de verhalen van Achan en Rachab zien we dat het criterium voor insluiting of uitsluiting in het boek van Jozua niet puur op basis van etniciteit en voorouders gebeurt.

Ruth

Een ander voorbeeld van een warm welkom voor de vreemdeling is het verhaal van Ruth. Ruth is de schoondochter van de Israëlitische Naomi en is zelf een Moabitische. Bij dat woord gaan alle alarmbellen rinkelen, want daarover lezen we in Deuteronomium 23:4 het volgende:

> Hetzelfde geldt voor de Ammonieten en *Moabieten*: nooit ofte nimmer zullen ze tot de dienst van de HEER worden toegelaten (NBV 2004).

Ondanks haar Moabitische afkomst is Ruth na het overlijden van haar man welkom in het land van Naomi. Ze komt te werken op het veld van Boaz, een familielid van Naomi, en wordt ten slotte zelfs zijn vrouw.
Het deel uitmaken van het volk Israël is in het boek Ruth iets anders dan etniciteit. Dat motief begint al in hoofdstuk 1, als Ruth tegen Naomi zegt: jouw volk is mijn volk. Deze uitspraak wordt meerdere keren bevestigd; eerst door de landheer Boaz en later door de vrouwen van Israël. Ruth neemt een belangrijke plaats in in de geschiedenis van Israël, omdat zij door haar zoon Obed een voorouder van koning David wordt.
Dat is een spannend gegeven, te meer omdat het boek Ruth naar alle waarschijnlijkheid jonger is dan het boek Ezra, waarin de Moabitische vrouwen van de Israëlieten worden teruggestuurd naar hun thuisland. Dat zou betekenen dat het boek Ruth in gesprek, of zelfs in discussie gaat met andere bijbelpassages over vreemdelingen. Het gaat in Ruth niet om het beschermen van de zuiverheid van het volk, maar om een goede behandeling van – en door! – de vreemdeling.

Jona

Het verhaal van Jona werkt anders dan de twee hierboven besproken verhalen. In Jona is het niet zo dat een vreemdeling te gast is bij Israël (het woord Israël wordt niet eens genoemd), maar is de situatie juist andersom: een profeet van JHWH gaat naar de heidenen. Toch heb ik ervoor gekozen om dit verhaal op te nemen in mijn onderzoek naar de omgang met vreemdelingen in het Oude

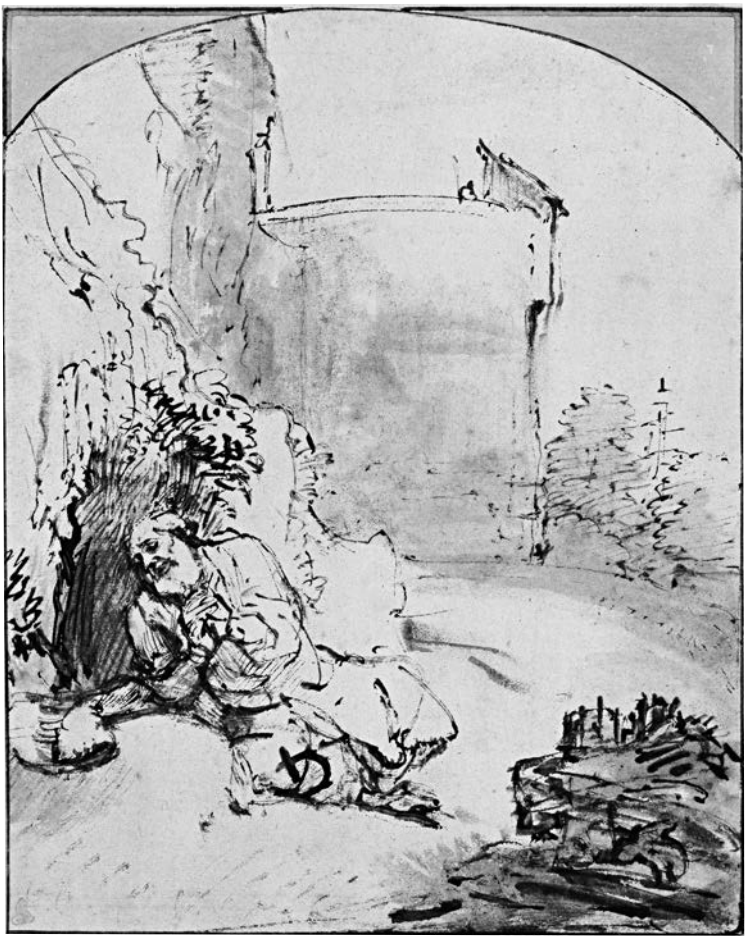

Rembrandt Harmenszoon van Rijn, 'Jona biddend voor de muren van Ninevé', ca. 1655

Testament, omdat het hier in de thematiek van het boek wel om draait. Jona moet Ninevé gaan vertellen dat de stad over veertig dagen omgekeerd zal worden. Zijn boodschap heeft effect, want de koning en het volk bekeren zich en tonen berouw over hun wandaden. In het boek Jona worden we als lezers als het ware uitgenodigd om te sympathiseren met het heidense Ninevé en juist níet met de profeet van God. Zo wordt de vreemdeling in het boek Jona de protagonist en de profeet de antagonist. De genade van God blijft in Jona niet beperkt tot zijn eigen volk; de heidense stad krijgt een tweede kans. En het gaat niet om zomaar een stad, want Ninevé symboliseert in het Oude Testament het geweld van Assyrië tegen Israël.

Andere verhalen

Er zijn in het Oude Testament meer voorbeelden van verhalen waar mensen van buiten Israël God ontmoeten of zijn dienaars worden genoemd. Zo zijn er de verhalen van Naäman, de bevelhebber van het Aramese leger, die de hulp van de profeet Elisa inschakelt en geneest van zijn melaatsheid (2 Koningen 5); de waarzegger Bileam, die door God wordt ingeschakeld als profeet (Numeri 22-24), Melchisedek, de koning van Salem, die over Abraham profeteert namens JHWH (Genesis 14); en Cyrus, de koning van de Meden en Perzen, die de gezalfde van JHWH wordt genoemd (Jesaja 45). In de Psalmen worden de volken Gods dienaren genoemd (Psalm 67, 86 en 117).
Ook een belangrijke tekst – die we hier niet uitvoerig kunnen behandelen – over het thema van vreemdelingen en de rol van Israël is Genesis 12:3: 'door jou [Abraham] zullen alle volken van de aarde worden gezegend.' *(Ik geef hier mijn eigen vertaling, omdat de bedoeling van dit vers mijns inziens in de NBV van 2004 niet goed naar voren komt.)*

Contrast

Het blijft een gegeven dat die andere, 'exclusieve' teksten er ook zijn in het Oude Testament en dat ze soms misschien zelfs de hoofdtoon voeren. In Deuteronomium en in Ezra en Nehemia ligt de focus heel duidelijk op Israël als Gods heilige volk, en dat moet heilig en zuiver blijven. Maar binnen het Oude Testament is hier discussie over. Beide geluiden mogen en moeten gehoord worden.
Het Oude Testament vertelt in eerste instantie het verhaal van God en zijn volk Israël. De verhalen van Rachab, Ruth en Jona vertellen het verhaal van God en de mensheid. Ze leggen uit dat Israël geen gesloten, maar een open en groeiende gemeenschap moet zijn. Zo wordt Israël er steeds aan herinnerd: ook wij waren ooit vreemdelingen, dus laten we de vreemdeling liefdevol behandelen.

Literatuur

Masterscriptie: 'We were strangers once: on the impact of the stories of Rahab, Ruth and Jonah on our understanding of the boundaries of the Israelite community in the Hebrew Bible', Amsterdam, juni 2015.

— Noortje Blokhuis rondde in 2015 haar researchmaster Religious Studies & Theology af aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij werkt nu als wetenschappelijk medewerker Vertalen bij het Nederlands Bijbelgenootschap in Haarlem.

Word hervormd door de vernieuwing van je denken

In kunst komen verbeelden, voelen en denken samen. Kunst kan ons op een rijke en diepe manier aan het denken zetten, ook over actuele ontwikkelingen in onze samenleving. Gelukkig mag kunst weer over maatschappelijke thema's gaan en laten veel kunstenaars, van Nederlandse en buitenlandse afkomst, hun stem horen. Denk aan de tassen van Tinkebell met in iedere tas een gezicht van een asielzoeker gedrukt, of de DOG video-installatie van Erik van Lieshout over 'goedwillende hulpverleners, verloren vluchtelingen en boze asielzoekers'. Of ook aan het *street art*-project *Moving People*, waarbij kleine beeldjes van vluchtelingen op allerlei plekken in Amsterdam worden neergezet. Vind je zo'n beeldje, dan mag je het meenemen en ergens anders neerzetten, zodat 'het verhaal van de vluchteling ook op een andere plek wordt verteld'.
In dit debat mengt zich ook Hans Oosterom (www.hansoosterom.com). In eindeloos veel stapjes ontwikkelt hij achter de computer zijn foto's verder tot zij zeggen wat hij tot uitdrukking wil brengen. Over de hiernaast afgebeelde foto zegt hij: 'Een deel van ons op christelijke waarden stoelend Europa lijkt weinig van doen te willen hebben met de oorlogsvluchtelingen. Hierdoor ontstond bij mij het beeld van een hooghartige Maria die vanuit de hoogte van een kathedraal uitkijkt over het verwoeste Aleppo. Door het kind in haar armen is zij niet in staat haar armen uit te strekken naar de vluchtelingen. Of anders gezegd: we zijn zo vol van onze eigen cultuur, daar zo op gefocust, dat we niet meer in staat zijn werkelijk waar te nemen wat daarbuiten gebeurt en te begrijpen waarop een beroep wordt gedaan. Met het woord *welkom* kantelt het beeld. Je kunt de Maria nu zien als een baken voor dezelfde vluchtelingen.'

— Marleen Hengelaar-Rookmaaker studeerde muziekwetenschap en kunstgeschiedenis. Ze is hoofdredacteur van ArtWay, www.artway.eu, een website over kunst en geloof.

Hans Oosterom, 'Maria van Aleppo',
miniposter van 18 x 40 cm, 2015
www.hansoosterom.com

Zending op onze drempel

Het is nu vijfentwintig jaar geleden dat Litouwen weer onafhankelijk werd. Ik was nog kind en herinner me vrij levendig de gebeurtenissen die daarop volgden, uitlopend op de bloedige aanval van een stervend Sovjet-regime. Ondanks alle moeilijkheden wisten we dat we terug waren op de kaart van Europa: we zijn vrij, we kunnen weer kiezen.

In de nieuwe rubriek 'Met andere ogen' geven buitenlandse studenten die theologie en missiologie in Nederland studeren een impressie van hun kijk op zending.

Een van de resultaten van die verandering was de terugkeer van religie in het publieke domein, na bijna zestig jaar onderdrukking. Er was een diepe honger naar zin en zingeving. Christelijke zendingsorganisaties en westerse kerken investeerden veel. Veel nieuwe protestantse kerken werden geboren, ondergrondse kerken werden gelegaliseerd en de rooms-katholieke kerken werden door nieuwe mensen – de traditionele identiteit volgend – overspoeld. Meer dan tachtig procent van de bevolking beschouwt zichzelf vandaag de dag als christen, waarvan als absolute meerderheid 79 procent rooms-katholiek. Maar cijfers zeggen niet alles. *The Wall Street Journal* schreef bijvoorbeeld dat in Nederland binnen tien jaar 1600 rooms-katholieke kerken hun deuren zullen moeten sluiten en dat rond de 700 protestantse kerken binnen vier jaar gesloten zullen zijn.[1] In Litouwen komt zoiets zelden voor. Maar betekent dat ook dat de kerk in Litouwen meer levend is dan die in Nederland?

Leren van Nederland

In Litouwen was ik betrokken bij evangelisatiewerk onder universiteitsstudenten. Veel studenten zeggen dat ze christen te zijn, maar er zijn er maar weinig die daadwerkelijk deel uitmaken van de christelijke gemeenschap. De kerk in Litouwen worstelt om verbinding te krijgen met de maatschappij. En ik, als individuele christen, worstelde om vanuit mijn geloof te leven. Hetzelfde kun je waarschijnlijk ook zeggen over Nederland.

Desondanks heeft Nederland mij als Litouwse christen, begaan met zending, zeker iets te bieden. Nederland heeft in ruime mate middelen en voorzieningen om de zending van Gods volk te helpen volbrengen. Ik kwam hier om missiologie te studeren aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In Litouwen hebben we heel beperkte tot geen mogelijkheid om theologie te studeren. Maar meer nog dan de universiteit trok me het feit dat er aardig wat nieuwe kerkplantingen zijn juist in Amsterdam, dat bekend staat als een enorm gesecularisseerde stad. Ook Litouwen wordt steeds diverser. Als het voor Nederlandse christenen mogelijk is om in een omgeving als

Amsterdam verbinding te krijgen met de maatschappij, dan kan ik hier leren hoe wij dat in de toekomst in Litouwen moeten doen.
Deel worden van een vrije wereld en lid van de Europese Unie gaf mogelijkheden voor migratie. Litouwen is ongeveer twintig procent van de bevolking kwijtgeraakt door emigratie. Nu ik in Nederland woon, kan ik getuigen hoeveel Litouwers er zijn. Maar het herinnert me er ook aan dat de missionaire mogelijkheden voor lokale kerken legio zijn. Eeuwenlang heeft men zending gezien als het gaan naar verre landen om het goede nieuws van Jezus Christus te brengen. Nu zien we mensen uit allerlei volken bij onszelf op de drempel staan.

Geloofsweg

In de kerkelijke gemeente waartoe ik in Amsterdam behoor namen we onlangs afscheid van een buitenlandse studente die hier een jaar gestudeerd had. Toen ze hier kwam, kende ze helemaal niemand. Ze voelde zich eenzaam en ging op zoek naar vriendschap. Ze kwam in contact met een kerk waar ze gemeenschap en geloof ervoer. Nog voor ze weer uit Nederland vertrok, heeft ze in haar eigen land al een kerk gevonden. Haar geloofsweg begon hier, in Nederland, en nu kan ze ook in haar thuisland deel uitmaken van een gemeenschap die Jezus volgt. De veranderingen in haar leven zullen zichtbaar zijn voor haar vrienden en familie thuis en ze zal getuigen van wat er gebeurd is in haar leven.
Litouwers vormen slechts een kleine minderheid tussen de vele nationaliteiten die in Nederland verblijven, uit eigen keuze of gedwongen door de omstandigheden. Maar het is juist hier dat de kerk vruchtbaar kan zijn en mensen met het evangelie weet te bereiken. Het verhaal van de studente is daar een goed voorbeeld van. Op dezelfde manier zullen veel mensen die Jezus leren kennen en ervaren, het evangelie na een tijdje meenemen naar huis en op die manier ambassadeurs van Christus worden in hun thuislanden. In die zin zijn we in het zendingsveld diep afhankelijk van elkaar.

Vertaald uit het Engels: Foka van de Beek

Noot

1 Naftali Bendavid, ‘Europe’s Empty Churches Go on Sale’, *The Wall Street Journal*, January 2, 2015

— Stepanos Ribokas uit Litouwen is masterstudent Theology & Religious Studies aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

GZB-debat over 'bedreigde kerk'

In een uitverkochte Bergkerk in Amersfoort vond op 8 februari de eerste debatavond georganiseerd door de GZB plaats. De avond had als thema: 'De bedreigde kerk in het Midden-Oosten, en straks ook in Nederland?' De leiding was in handen van Andries Knevel. De eerste spreker was Sarmad, die zelf uit Irak afkomstig was en naar Nederland gevlucht is. Als oprechte moslim probeerde hij dichter bij Allah te komen door zichzelf te geselen. Toen hij hiervoor in het ziekenhuis belandde, vroeg een vriend hem: 'Waarom doe je dit? God is al dichtbij ons gekomen.' Na het lezen van de Bergrede, waarin het woord 'vergeving' er voor hem als een rode draad uit sprong, werd hij christen. Zijn vrouw werd door een droom geleid tot Christus. Na hun bekering waren ze echter niet meer veilig in Irak; de auto waarin ze zaten werd door familieleden onder vuur genomen. Zijn vrouw stierf ter plekke, hij werd in het ziekenhuis opgenomen en vluchtte daarna naar Nederland.
In het tweede deel van de avond gingen Gert-Jan Segers (oud-GZB'er in Egypte en nu fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Tweede Kamer) en Yassin Elforkani (imam in Amsterdam) met elkaar in debat. Het debat leidde tot scherpe vragen over en weer, maar uiteindelijk vonden beide sprekers elkaar in een veroordeling van de radicale islam en in een gedeeld verlangen om in Nederland de dialoog aan te gaan. Cees Rentier, directeur van stichting Evangelie & Moslims, benadrukte het belang van minstens evenveel mét moslims praten als óver moslims praten. Hij noemde Yassin Elforkani zijn broeder, die met veel genoegen ook Rentier zijn broeder kon noemen. De avond werd gekenmerkt door een sfeer van wederzijds respect onder de sprekers. — *Eleonora Hof*

Week van Gebed

Van 17 t/m 24 januari vond weer de jaarlijkse Week van Gebed plaats. Een week die wereldwijd door christenen wordt gevierd en die daarmee ook symbool staat voor de eenheid van christenen. Thema dit jaar was 'Het woord is aan jou'. Missie-Nederland en de Raad van Kerken ontwikkelden materiaal dat door lokale kerken en groepen christenen kon worden gebruikt.
Ieder jaar is een ander land aan de beurt om teksten aan te leveren. Dit keer was dat de kerk uit Letland die als uitgangspunt de tekst uit 1 Petrus 2:9 nam: 'Geroepen om de machtige daden van de Heer te verkondigen'. Petrus sprak die woorden in de nog jonge gemeente van Rome.
Zelf bezocht ik een samenkomst in de wijk waar ik woon: Kanaleneiland in Utrecht. Geloven in Jezus is hier niet vanzelfsprekend. De meerderheid van de wijkbewoners is moslim. Het was daarom bemoedigend om met christenen uit verschillende (vaak kleine) gemeenten te bidden en alle

eer aan God te geven. Bijzonder was het zingen van een lied in het Farsi. Met name onder Iraanse jonge mannen in de wijk is er veel openheid voor het evangelie. Op de uitnodiging stond: 'Laten we bidden dat Gods Liefde op Kanaleneiland dit jaar meer voelbaar mag worden door onze gezamenlijke inzet.'

— Wilma Wolswinkel

Vreemdelingen en priesters

Op 11 december 2015 vond er een door de NZR georganiseerde bijeenkomst plaats met prof.dr. Stefan Paas rond zijn recent verschenen boek *Vreemdelingen en priesters* (zie de recensie op bladzijde 60-61 in deze *TussenRuimte*). De bijeenkomst in Utrecht trok zo'n zeventig mensen van verschillende organisaties en kerken. Dr. Gert Noort, directeur van de Nederlandse Zendingsraad, verzorgde een korte inleiding. Daarna hield Stefan Paas twee referaten. Het eerste ging met name over het eerste deel van zijn boek: een analyse van de kerkelijke situatie door de eeuwen heen en van verschillende meer recente missionaire modellen. In zijn tweede referaat sprak Paas over zijn eigen visie op missionair kerk-zijn in deze tijd. Als christenen zijn we zowel vreemdelingen als priesters: actieve christenen zijn een minderheid, dat is altijd zo geweest. Maar net als de priesters in de Bijbel mogen we God vertegenwoordigen bij de mensen en mensen met hun noden en vreugden bij God brengen.

Naast veel bijval kwamen er ook kritische opmerkingen: kun je de ballingschap van Israël wel vergelijken met het vreemdelingschap van christenen? Zorgt dit beeld van priesterschap er niet voor dat christenen rustig achterover gaan leunen? Moet het christendom niet verspreid worden? Paas reageerde daar tot slot kort op. Verschil van mening op sommige punten bleef, maar dat zorgt juist voor een verdere levendige discussie en doordenking.

— Foka van de Beek

Inauguratie Dorottya Nagy aan de PThU

Op vrijdag 4 maart aanvaardde Dorottya Nagy (oud-columniste van *TussenRuimte*) haar bijzonder hoogleraarschap Missiologie vanwege de Stichting de Zending der Protestantse Kerk in Nederland aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam met haar oratie 'Theologie-missiologie in beweging: liefhebben en de ander, terug naar af'. Onderzoek naar en onderwijs over migratiedynamieken krijgen bijzondere aandacht in haar taakomschrijving. Het antwoord op de vraag wat theologie is bepaalt elke vorm van missiologisch bezig-zijn, aldus Nagy. Door het centraal stellen van 'heb God en de ander lief' pleit ze voor een 'terug naar af', juist ook wanneer het om theologiseren over migratie en migranten gaat. De complexe migratiedynamieken vragen er om dat theologie-missiologie 'beleidsterminologie' rondom migratie kritisch onder de loep neemt.

Film

Atlantic.
– dromen van de overkant

Ik wandel graag over het strand. Lopend langs een zee die reikt tot aan de horizon ervaar ik een onmiskenbaar gevoel van vrijheid. De jonge Marokkaan Fettah uit de film *Atlantic.* (2014) ervaart iets van diezelfde fascinerende aantrekkingskracht. Hij doet niets liever dan met zijn surfboard de zee opgaan. Maar als hij op het strand staat, ervaart hij ook onrust. Daar aan de overkant, waar veel van zijn surfvrienden vandaan komen, ligt Europa. Haar rijkdom is voor hem verboden.

Deze film *Atlantic.* die ik dit keer aanraad, is van de Nederlandse regisseur Jan-Willem van Ewijk. Zijn verhaal over Fettah speelt zich letterlijk af op de grens van Europa. Het is een *must-see* voor iedereen die Europa letterlijk en figuurlijk van een andere kant wil bekijken. Dat het een prachtige sfeervolle film is geworden, is vooral te danken aan de mooie fotografie van de kustlijn. Wat ook bijblijft is de sfeer in het vissersdorp waar Fettah vandaan komt: de mensen zijn er zeer hartelijk. Het is daarom moeilijk te bevatten dat de situatie van Fettah zó uitzichtloos is, dat hij besluit om op zijn surfboard de gevaarlijke oversteek naar Europa te maken, een welvarender leven tegemoet.

Precies in de week voordat *Atlantic.* in de Nederlandse bioscopen te zien was, stierven er ruim achthonderd mensen bij hun poging de Middellandse Zee over te steken. Doordat de hele discussie over immigranten in een stroomversnelling raakte, werd de film ineens heel actueel. Wat krantenberichten en journaalitems niet lukt maar deze film wél, is het verlangen van die ene persoon aan de andere kant van de Middellandse Zee voelbaar te maken.

Maar kan dat eigenlijk wel? Je voorstellen wat iemand bezielt om open zee te kiezen, een beter leven tegemoet? Om die vraag te kunnen beantwoorden, beveel ik deze film, gemakkelijk verkrijgbaar op dvd, van harte bij u aan. 'Kun je zien hoe mooi ze is?', vraagt Fettah in een *voice-over*. Hij heeft het over de zee. Maar ik denk ook over zijn droom.

— Joël Friso, hoofdredacteur Het Filmgesprek (www.hetfilmgesprek.nl)

Boeken

Cathy Ross and Steve Bevans (eds.), *Mission on the Road to Emmaus: Constants, Context, and Prophetic Dialogue*, London: SCM Press, 2015, 261 bladzijden, € 40,35

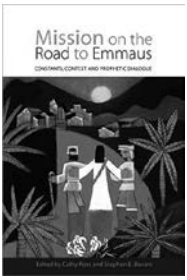

Mission on the Road to Emmaus werkt het baanbrekende concept van de profetische dialoog uit. Dit idee werd gelanceerd door Stephan Bevans en Roger Schroeder in 2004 in hun boek *Constants in Context* en nader uitgewerkt in hun breed toegankelijke boek uit 2011.
Mission on the Road to Emmaus bestaat uit zes delen, waarin telkens verschillende schrijvers reflecteren op de betekenis van profetische dialoog voor de zes constanten van missie die Bevans en Schroeder ook in 2004 geïntroduceerd hebben. Deze zes constanten: christologie, ecclesiologie, eschatologie, soteriologie, antropologie en cultuur vormen samen een raamwerk, waarbinnen de christelijke missie steeds opnieuw voor elke context kan worden doordacht. De pneumatologie ontbreekt in deze rij, maar twee van de drie artikelen in het eerste deel houden zich expliciet bezig met de relatie tussen christologie en pneumatologie. Zowel Amos Yong en Kirsteen Kim pleitten voor een pneuma-christologie waarin duidelijk wordt dat Christus niet alleen de Heilige Geest zendt, maar zelf ook door die Geest geconstitueerd wordt.
Profetische dialoog is te omschrijven als een missionaire spiritualiteit die primair bepaald is door haar dialogische karakter. De dialoog als kernbegrip van missie houdt een basishouding in van respect, openheid, kwetsbaarheid en nederigheid, waarbij oprecht gezocht wordt naar verbindingen met de (religieuze) ander. Het dialogische karakter van missie kan evenwel niet los gezien

Tips van de Redactie

Boeken

- Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008
- Afe Adogame en Shobana Shankar (eds), *Religion on the Move! New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World*, Leiden/Boston: Brill, 2013
- Maurice Swirc, *Altijd mazzel. Een wereldreis langs joodse gemeenschappen,* Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2010, ook als e-book verkrijgbaar

Journalist en vroeger hoofdredacteur van *Nieuw Israëlitisch Weekblad* Maurice Swirc reisde naar tien landen om te zien hoe het joodse gemeenschappen in de 21ste eeuw vergaat. Hij belicht onderwerpen waarover in joodse kring de gemoederen oplopen en weet interne conflicten bloot te leggen. Intussen toont het boek ook hoe landen omgaan met hun joodse minderheid. Dat blijkt nogal eens gepaard te gaan met haat tegen andere groepen.

Tips van de Redactie

Dvd en boek

- Ingeborg Kriegsman, *Hoop op Toekomst. Belgische vluchtelingen in Nederland*, Zwolle: WBooks, 2016

Biedt geschiedenis en verhalen van migranten, per land en per thema; een agenda; thematische ontsluiting van gedigitaliseerd materiaal (archieven, foto's, schilderijen, prenten, affiches, films, video's). Je kunt ook zelf verhalen, foto's en filmfragmenten toevoegen.

- www.surlespasdeshuguenots.eu/nl/

Grenzen overschrijden langs de historie en in het spoor van de hugenoten via het Hugenotenpad.

worden van haar profetische dimensie: de vrijmoedigheid om uit te spreken tegen onrecht, machtsmisbruik, corruptie en de onmenselijke vernedering die miljoenen mensen dagelijks moeten ondergaan.
Mijns inziens kan de contextuele profetische dialoog bijzonder goed dienst doen om de liefde van Christus uit te leven in de huidige (Nederlandse) samenleving. Dit boek is daarom aan te raden als een prima introductie voor de geïnteresseerde lezer.
Helaas is er voor degenen die goed thuis zijn in de missiologie minder nieuws te vinden. Veel artikelen zetten ideeën uiteen die door de auteurs al eerder en op andere plaatsen gepubliceerd zijn. Ook hadden de editors er wijs aan gedaan om meer diverse auteurs aan te trekken: de man-vrouwverhouding is nu vrij scheef (tien om vijf). Maar vooral stoort dat er te weinig ruimte is voor het perspectief vanuit de niet-Westerse wereld. Deze weglating is niet alleen zichtbaar in de keuze van auteurs, maar ook binnen de artikelen zelf. Zo biedt Frances S. Adeney in haar artikel over hedendaagse vrouwelijke bijdragen aan profetische dialoog nauwelijks ruimte voor niet-Westerse vrouwen. Ook had een explicieter post-koloniaal perspectief meer mogelijkheden gegeven om een kritische blik te werpen op hedendaagse missiepraktijken: juist in de omarming van een postkoloniale blik kan de praxis van de profetische dialoog gestalte krijgen. — *Eleonora Hof*

Csaba Balogh (ed.), *Testimony, dispute, advocacy. Encountering the Theology of Walter Brueggemann // Tanúságtétel, vita, pártfogás. Találkozások Walter Brueggemann teológiájával*, Zoetermeer: Boekencentrum & Kolozsvár: Exit Kiadó, 2014, 214 bladzijden, € 19,90

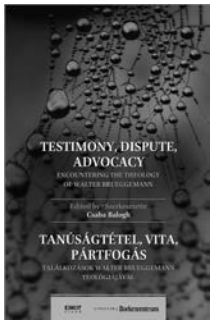

Sinds enige jaren studeren Nederlandse en Hongaarse protestantse theologen elk jaar samen een week in Roemenië. In 2012 was er zo'n studieweek, gecombineerd met een con-

ferentie, over Walter Brueggemanns *Theology of the Old Testament*. De lezingen van deze conferentie zijn in 2014 uitgegeven in een bundel waarin alle teksten zowel in het Hongaars als in het Duits of Engels opgenomen zijn. De bedoeling van deze bundel en de studieweken is om elkaars manier van denken beter te leren kennen en van elkaar te leren. De bundel bevat daarom artikelen van zowel Hongaren, als Nederlanders (Eep Talstra, Werner Pieterse). Ook Jörg Jeremias en Brueggemann zelf hebben een bijdrage geleverd. De artikelen gaan met name over aspecten van de theologie van Brueggemann en zijn dus vooral interessant voor mensen die zich bezighouden met het Oude Testament. Maar de bundel biedt ook een mogelijkheid om eens iets van contemporaine Hongaarse theologen te lezen in het Engels of Duits. – *Foka van de Beek*

Chandler H. Im & Amos Yong (eds.), *Global Diasporas and Mission*, Regnum Edinburgh Centenary Series, Vol. 23, Oxford 2014, 284 bladzijden, $ 34,00

Deel 23 van de Regnumreeks (Oxford Centre for Mission Studies) handelt over 'diasporamissiologie'. Yong en Im omschrijven dit als 'de studie van de geografische en demografische mobiliteit van mensen in verschillende delen van de wereld, bezien door de lens van Gods heilsplan voor alle naties'. Dat zou de indruk kunnen wekken dat dit boek niet over de praktijk van kerk en zending gaat. De eindredacteuren haasten zich dan ook om te zeggen dat het boek ook ingaat op de implicaties van de wereldwijde diaspora's voor het mis-

Tips van de Redactie

Exposities

• De 'Hongaartjes'. Belgisch-Hongaarse kinderacties

Meer dan twintigduizend Hongaarse kinderen verbleven in de jaren 1920 in het kader van een internationaal humanitair project enkele maanden bij een Belgisch gastgezin om 'aan te sterken'. Na de Tweede Wereldoorlog herhaalde de geschiedenis zich, zij het op een bescheiden schaal en in een veranderde context. T/m 27 mei in KU Leuven.
kadoc.kuleuven.be/tentoonstellingen/2016

• 'Landverhuizers in het Lloyd Hotel'

Tussen 1920-1935 reisden Oost-Europese migranten naar Brazilië om te gaan werken op de koffieplantages. De laatste Europese stop voor hun overtocht was het Lloyd Hotel in Amsterdam. In familieverhalen, filmpjes, foto's, unieke objecten en lopend langs relevante plekken in het hotel wordt duidelijk welke rol het Oostelijk Havengebied hierin speelde. T/m 30 juni, Lloyd Hotel & Culturele Ambassade, Oostelijke Handelskade 34, Amsterdam.

Tips van de Redactie

Website

• www.vijfeeuwenmigratie.nl

De website Vijfeeuwenmigratie biedt geschiedenis en verhalen van migranten, per land en per thema. Verder een agenda met themadagen en tentoonstellingen, lezingen en evenementen. De website streeft ook naar een thematische ontsluiting van het gedigitaliseerde materiaal (archieven, foto's, schilderijen, prenten, affiches, films, video's) van Nederlandse erfgoedinstellingen met betrekking tot migratie. Je kunt ook zelf verhalen, foto's en filmfragmenten toevoegen.

sionaire werk. Aan deze studie werkten 21 auteurs mee, afkomstig van vier continenten en uit verschillende theologische tradities. Het boek begint met een viertal boeiende bijdragen over historische en bijbelse perspectieven op de relatie van missie en migratie. Deze bijdragen in deel 1 zijn alle geschreven door westerse missiologen, waaronder Andrew Walls en Werner Kahl. Het tweede deel richt zich op de beschrijving van regionale ontwikkelingen. De daarin opgenomen bijdragen helpen de lezer om een beeld te krijgen van (bijvoorbeeld) de Chinese diaspora, Koreaanse kerken in de VS, Zuidoost-Aziatische christenen in de Golfstaten en Afrikaanse kerken in Duitsland. Deel 3 bespreekt zendingsstrategische kwesties, zoals '*diaspora mission*' in Zuid-Korea, de implicaties van migratie voor bijbelvertaalwerk en voor de missionaire taak van kerken met betrekking tot vrouwenhandel.
De eindredacteuren Im en Yong duiden diaspora onbeschroomd als Gods missionaire plan, maar ook gebruiken zij het als een metafoor voor de geestelijke reis van mensen die leven in de 'tussentijd'. Fascinerend is de bijdrage van Yong, waarin deze pentecostale Maleisische Amerikaan autobiografisch schrijft over de herontdekking van zijn Chinees-boeddhistische achtergrond. Oost noch west kunnen voor hem een uiteindelijke rustplaats zijn, schrijft hij. De hybride identiteit en het leven tussen de tijden, '*between now and eternity*', is voor hem uitgangspunt geworden van zijn pentecostale theologie. — *Gerrit Noort*

Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2015, 251 bladzijden, € 19,90

Christenen zijn in Nederland een minderheid geworden. In de cultuur is er weinig interesse voor het geloof, kerkelijke gemeenten krimpen en kerken moeten sluiten. Heeft missionair werk in zo'n situatie nog zin? Stefan Paas laat zien dat het vroeger niet beter was: ook toen was

slechts een klein deel van de bevolking actief betrokken bij kerk en geloof. Vervolgens bespreekt hij zes veel gebruikte missionaire modellen, zoals de volkskerk, kerkgroei en kerk binnenstebuiten, die volgens hem niet meer voldoen. We moeten nu accepteren dat de kerk klein is. Dat is niet erg, het geeft juist ook weer andere perspectieven.
Paas gebruikt voor de plaats van de christenen en de kerk in de wereld twee bijbelse beelden: de vreemdeling, zoals Israël leefde in ballingschap en diaspora, en de priester, zoals we die kennen uit het Oude Testament, maar ook tegenkomen in de eerste Petrusbrief. Niet iedereen in de gemeenschap van Israël was priester. Een kleine groep bekleedde het priesterschap en bracht namens het volk dank aan God en deed voorbede. Zo geldt dat nu voor christenen: als kerk loven we, ook namens anderen, God voor Zijn grote daden. En onze kleine gemeenschappen doen voorbede voor de mensen om ons heen.
Paas' analyse van de situatie is helder, al heb ik enkele vraagtekens bij de bespreking van de 'oude' modellen. Deze is soms iets te zwart-wit. Ook gaat hij te makkelijk voorbij aan het werkelijke verdriet dat mensen hebben bij het teloorgaan van de christelijke cultuur (of die nu realistisch was of niet) en de volkskerk. Zijn visie is echter interessant en geeft perspectief voor de huidige tijd. Het gebruik van bijbelse beelden en voorbeelden geeft een goed fundament om op verder te bouwen. Ook hier valt op sommige zaken wel af te dingen. Zo hebben kleine gemeenschappen ook nadelen, en heeft ballingschap in de Bijbel ook te maken met oordeel. Priesters spraken dan wel namens het volk, maar dat betekende niet dat het volk zelf God niet hoefde te eren. Ook zou de christologie meer aan bod mogen komen.
Ondanks deze kritische opmerkingen is het een interessant en lezenswaardig boek, dat een goede aanzet geeft tot gesprek en verdere doordenking van het kerk en missionair zijn in de 21e eeuw. — *Foka van de Beek*

Tips van de Redactie

Films

- Irwan Ahmett, '*Dispereert niet*', 2015

Film over Indonesische arbeidsmigranten zonder verblijfsvergunning in Nederland.

- Kathy Wazana, *'They Were Promised the Sea'*, 2015

De film is een zoektocht naar de omstandigheden die hebben geleid tot de massale migratie van Joden uit Marokko.

- Andrés Lubbert i.s.m. Uithuis Hoboken, *'Fistful of memories'*, 2014

Project voor en door jongeren rond '50 jaar migratie – van gastarbeider tot Antwerpenaar' in Hoboken mondt uit in deze speelfilm met actuele waargebeurde verhalen, bedoeld om bruggen te bouwen.

Agenda

8-9 april
GZB-zendings-jongerenweekend

Wil je leven vanuit het verlangen God te dienen, maar weet je nog niet hoe? Ben je op zoek wat jouw plek in Gods kerk is? En sta je open voor een eerlijke zoektocht waar dat kan zijn? In het GZB-zendingsjongerenweekend staan deze vragen in een uitdagend en inspirerend programma centraal. Tien steekwoorden: ontdekken – open – kerk wereldwijd – verlangen – missie – jouw plek – Gods stem verstaan – je verhaal delen – zending – op weg vanuit je gemeente. Vrijdagavond 8 t/m zaterdagmiddag 9 april (inclusief overnachting); De Wittenberg, Zeist; € 35. www.gzb.nl

16 april
Kerk in Actie Werelddag

Ontmoeting van christenen van over de hele wereld op zaterdag 16 april van 10.00-16.00 uur in Zalencentrum Ermelo, Immanuëlkerk tijdens de jaarlijkse Kerk in Actie Werelddag. Verhalenverteller en journalist Kees Posthumus zorgt ervoor dat het een dag wordt vol met ritme, mooie tegenstellingen en gesprekken met buitenlandse gasten. Er wordt samen gezongen en er zijn verschillende workshops. Luister naar verhalen uit Sumatra en India. Kom meer te weten over de opvang van Syrische vluchtelingen in het Midden-Oosten. Of lees samen de Bijbel met andere ogen. Aanmelden vóór 9 april via www.kerkinactie.nl/kom-in-actie/werelddag

16 april
Luistertraining

In samenwerking met MissieNederland geeft Bert Bakker van 10.00-15.30 in de Goede Herderkerk van Nijkerk een training over 'Anderen tevoorschijn luisteren'. Leerzaam voor wie zich in de volgende vragen herkennen: Gesprekken gaan over van alles, maar zijn minder vaak persoonlijk dan ik zou willen; Waarom werkt overtuigen en adviseren soms goed, maar vaak juist averechts?; Hoe kun je iemand helpen te kiezen voor wat hij eigenlijk wil? Kosten € 35 p.p. inclusief koffie bij aankomst en soep in de middagpauze (zelf lunch meebrengen). Aanmelden via www.missienederland.nl/activiteiten

23 april
Aren lezen met Ruth

Een bijzonder (klein) bijbelboek dat uitzichtloos begint en met een nieuw perspectief eindigt. In de joodse traditie is het boekje Ruth een van de feestrollen, te lezen op het Wekenfeest, dat in de christelijke traditie het Pinksterfeest is geworden. Ruth wordt ook vermeld in de geslachtslijst van Jezus, een bijzonder feit voor een niet-joodse vrouw. Dat en nog veel meer maakt Ruth tot een personage dat de moeite van het bestuderen waard is. Begeleiding: Monica Raassen c.r.s.s. Van 10.00-16.00 uur in Priorij Emmaus in Maarssen. Kosten: € 32,50. www.priorijemmaus.nl

29 april t/m 1 mei
OM-Zendingsweekend

'Ben ik wel geschikt? Hoe kom ik aan geld? De nood in Nederland is toch ook groot?' Vragen over jouw rol in Gods Koninkrijk waarop in het Zendingsweekend van Operatie Mobilisatie antwoorden gezocht worden. Een praktisch weekend in Bantega (Friesland) voor christenen tussen 17 en 35 jaar met ervaren sprekers, workshops en interactie. Als je met de trein komt, word je opgehaald bij Heerenveen CS. operatiemobilisatie.nl/gaan/oriëntatie-op-zending

19 mei
Studiedag NZR-GZB 'Centraal-Azië'

Op 19 mei van 9.30-15.00 uur in de Bergkerk te Amersfoort organiseert de NZR samen met de GZB een studiedag over Centraal-Azië. Gastspreker is missioloog Peter Penner uit Duitsland. Penner komt van oorsprong uit Centraal-Azië en werkt als docent op theologische opleidingsinstituten in diverse landen. Hij is zeer betrokken bij kerk en theologie in Centraal-Azië. Naast Penner zullen ook anderen een bijdrage leveren in workshops over thema's als migratie, media en theologische toerusting. www.zendingsraad.nl

2 juni
Congres MissieNederland

Het jaarlijkse MissieNederland-congres wordt opnieuw een inspirerende ontmoeting als waardig vervolg op 'De evangelische beweging in de ondertussenheid' van vorig jaar. Zie voor het thema en meer informatie: www.missienederland.nl

T/m 5 juni
Franciscus van Assisi

Tentoonstelling in Museum Catharijneconvent over een van de beroemdste heiligen ter wereld. Aan de hand van prachtige kunst

een boekje open over wie Franciscus was, wat zijn idealen waren en hoe kunstenaars met zijn gedachtegoed zijn omgegaan. Franciscus als natuurliefhebber, wonderdoener en gevierd prediker voor wie zelfs de vogels uit de bomen kwamen. Kunstwerken van onder andere Taddeo di Bartolo, Fra Angelico, Ludovico Carracci, Rembrandt en Escher geven een indrukwekkend overzicht door de eeuwen heen. www.catharijneconvent.nl

11 juni
GZB-dag Gorinchem

Op zaterdag 11 juni van 10.00-15.30 uur vindt de jaarlijkse GZB-dag plaats. Het thema van de dag is: 'De kerk begint opnieuw', over zending in Europa. Sprekers zijn onder andere een predikantsechtpaar en een vrouwelijke gevangenispastor uit Albanië, een predikant uit Parijs en een van de GZB-zendingswerkers die in Europa werken. Met informatieve keuzeprogramma's, aparte programma's voor kinderen en tieners en kinderopvang. www.gzb.nl

TussenRuimte 2016 | 2
Zending en duurzaamheid

'God zag al wat Hij gemaakt had, en zie, het was zeer goed.' Maar toen de mens zich ging bewegen op aarde ging het minder goed met de aarde ... zij werd uitgeput, vervuild, en werd het toneel van een mensheid die zich niet leek te bekommeren om het welzijn van de ander (laat staan om het welzijn van de dieren).
In het volgende nummer van *TussenRuimte* over 'Zending en duurzaamheid' bezinnen we ons op dit specifieke aspect van Gods appèl aan de mensheid: het 'bederf' van de schepping tegengaan en goede rentmeesters te zijn.
Met onder andere de christelijke grondlijnen van duurzaamheid, duurzaamheid in de missionaire ecclesiologie, enkele oecumenische initiatieven op het vlak van duurzaamheid in beeld gebracht, en een bijbelse visie op de plaats van dieren in het geheel van de schepping.

TussenRuimte 2016 | 3 zal gaan over 'Mannen en (verloren?) vaders'.
TussenRuimte 2016 | 4 bekijkt 'Cultuur in context' van missie en zending.

her ademing

tijdschrift voor spiritualiteit en mystiek

- ***Herademing*** *inspireert met aandacht voor hedendaagse spirituele stromingen en oog voor bronnen uit het rijke verleden*
- ***Herademing*** *biedt praktisch materiaal voor eigen spiritualiteit*
- *In ieder nummer een interview met een inspirerende persoonlijkheid, boek- en cd-besprekingen en kort nieuws*
- *Website herademing.nl met previews en archief*

Word NU abonnee en profiteer van een aantrekkelijke korting:

- Een jaarabonnement (4 nummers) kost € 39,50. Wordt u **NU** lid, dan ontvangt u het eerste nummer **GRATIS**
- Voor een proefabonnement (2 nummers) betaalt u slechts € 14,90
- U kunt ook een proefabonnement **CADEAU** geven
- Mail naar abonnementen@kok.nl

Genoemde prijzen en aanbiedingen geldig in Nederland t/m 31 december 2016

kok.nl

uitgeverij KOK

herademing.nl

Nu bij Kok

2016 JAAR VAN BARMHARTIGHEID

RICHARD & RENÉE STEARNS

Hij gaat met ons mee

Hoop en liefde voor de wereld

Hij gaat met ons mee is een inspirerend dagboek, gemaakt i.s.m. World Vision, bevat korte, inspirerende verhalen van over de hele wereld, vol hoop en Bijbelse waarheden. Waar mensen de handen en voeten van Jezus willen zijn, en hoop en liefde willen brengen aan de kwetsbaarsten in de wereld, zien we signalen van hoop. Te lezen aan tafel of als inspirerend dagboek.

€ 19,99 *gebonden | 288 blz.*

MGR. GERARD DE KORTE

Geroepen tot hoop

Bouwen aan een barmhartige kerk

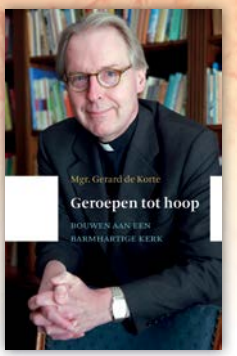

In *Geroepen tot hoop* schrijft bisschop Gerard de Korte over de opdracht van de kerk om barmhartig te zijn. De Korte staat bekend om zijn open en pastorale opstelling. Het zoeken naar dialoog en het nastreven van oecumene draagt hij een warm hart toe. In dit boek zoomt hij in op de vraag naar God in deze tijd. Wat is de toekomst van het christelijk geloof in Nederland? Vervolgens deelt hij met ons zijn visie op burgerschap en de plaats van de kerk in de samenleving.

€ 16,50 *paperback | 160 pagina's*

DESMOND TUTU

In Gods hand

Mens zijn in het licht van God

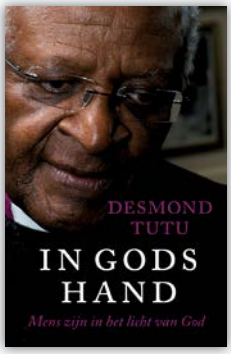

Desmond Tutu vindt ieder mens uniek en waardevol. Want, alle mensen zijn geschapen naar Gods beeld. Ieder mens staat in Gods handpalm gegrift.
Dit is altijd zijn motivatie geweest in zijn strijd voor gerechtigheid en vrede tussen verschillende bevolkingsgroepen. In dit persoonlijke en reflectieve In Gods hand keert Tutu terug naar de rode draad in zijn leven: de oneindige liefde van God voor deze wereld

€ 15,00 *paperback | 128 pagina's*

WALTHER BURGERING (RED.)

De weg van de dialoog

Bruggen slaan tussen kerk en samenleving

Dit boek beschrijft de tijd waarin bisschop Van Luyn het bisdom Rotterdam diende, op het raakvlak van kerk en samenleving. Naast zijn ambt vervulde hij verschillende functies in de civil society. Vanuit diverse maatschappelijke organisaties zijn bijdrages geleverd. De schrijvers laten de vruchtbare werkzaamheid zien die er tussen vertegenwoordigers van de rooms-katholieke kerk en het maatschappelijk middenveld kan bestaan als zij een dialoog voeren.

€ 17,99 *paperback | 208 blz.*

8 713791 905028